

Anmeldelser og oversigter

Danske Studier

Da Verner Dahlerup, Otto Jespersen og Kr. Nyrop i nov. 1903 skrev efterskrift til sidste hefte af tidsskriftet DANIA, som efter 10 højt anerkendte årgange ophørte med at udkomme, betegnede de redaktørerne af det nye tidsskrift DANSKE STUDIER, som skulle udgå fra nytår 1904, Axel Olrik og Marius Kristensen, som deres »arvtagere«. Det nye tidsskrift ville ifølge de tre afdgående redaktører have et »lignende program som Dania«. Som begrundelse for at DANIA alligevel skulle ophøre, og et nyt tidsskrift komme til, anførte de to velkendte sandheder: at man skal »bryde af mens legen er god«, og at »erfaringen viser, at et tidsskrift fra tid til anden må fornyes«. Efter at DANSKE STUDIER nu er udkommet i intet mindre end 74 årgange, er det måske betids at standse et øjeblik og tage stilling til, om legen har været god, om den stadig er det, om den vil være det i fremtiden, og endelig hvilke følger disse svar bør få.

I 1904 og i perioden frem til Olriks død i 1917 var legen ny og spændende og trak stadig flere med. Beskæftigelsen med dansk sprog, litteratur, folkedigtning, folkeliv og folketro kunne opleves som dele af en helhed og som bidrag til en national sag. Af de kaldede udfoldedes en omfattende videnskabelig, organisatorisk og folkeopdragende virksomhed. Dansk Folkemindesamling stiftedes samme år som DANSKE STUDIER, og i 1908 nedsattes på initiativ af Olrik Udvalg for folkemål og i 1910 Stednavneudvalget.

I hele denne begejstrede vækkelse og samling havde DANSKE STUDIER en central funktion. Det nye tidsskrift skulle ikke bare offentliggøre forskernes resultater, men læserne skulle til tidsskriftet meddele stof og besvare forespørgsler. Tidsskriftet ville »søge at være mellemløddet mellem videnskabens spørgere og dens svarere, mellem dens lagtagere og dens ordnere«

(Hefte 1, 1904). Dertil kom en erklæret forpligtelse over for »videnskabens anvendelse i skolen«.

Af de to første redaktører var Olrik docent ved Københavns Universitet og Marius Kristensen højskolelærer ved Askov. Men original forskning og engageret folkeoplysning var lige karakteristisk for dem begge to. Marius Kristensen var filolog og dialektolog, Olrik folkemindeforsker og litteraturhistoriker. Deres ideologiske ståsted var i vid udstrækning fælles: grundtvigianisme og patriotisk nyromantik. De selv, deres bidragsydere og læsere så deres samlede forskende og formidlende virksomhed som en central national opgave.

Marius Kristensens og Axel Olriks fælles redaktørtid 1904–17, tidsskriftets første række samt første årgang af anden række (1916), fremtræder som DANSKE STUDIERs guldalder. I disse bind findes en lang række klassiske nordiske afhandlinger og artikler (en detaljeret systematisk oversigt over tidsskriftets indhold i hele perioden 1904–65 findes i Generalregister ved Sv. Eegholm-Pedersen, Jens Peter Keld og Åge Skjelborg udg. 1971, hvortil henvises. For perioden 1966–77 (6. række) henvises til indholdsfortegnelsen bagest i årg. 1977). Olrik skrev i disse årgange om nordisk og lappisk gudsdyrkelse, om episke love i folkedigtningen, om Loke, Gefion og Ragnarok og om meget mere. Marius Kristensen skrev historisk og organisatorisk igangsættende om nordisk stednavneforskning (og sammen med Olrik om »stednavnesagen«), han skrev en række originale filologiske småartikler og nogle meget grundige og ofte supplerende anmeldelser, fx. af Brøndum-Nielsens udgave af de gamle danske dyreverm. Af den gamle generation af folkemindeforskere skrev både Feilberg og Tang Kristensen i tidsskriftet.

Det er folkemindvidenskabens i bred

forstand, der præger DANSKE STUDIER i disse år, men også vigtige litteraturhistoriske (Julius Paludan, Georg Christensen), filologiske (Marius Kristensen, Brøndum-Nielsen) og grammatiske (Byskov) afhandlinger, anmeldelser og diskussioner indgår meningsfuldt i helheden.

Hefte 1, 1917, udkom med sørgerand og med Marius Kristensens mindeord over Orlriks person og virke. I dag er det tydeligt, at havde Marius Kristensen og Universitets-Jubilæets danske Samfund (der havde støttet tidsskriftet siden starten) på dette tidspunkt ræsonneret på samme måde som DANIA's redaktører i 1903, skulle man have standset tidsskriftet. Legen blev herefter aldrig igen helt så god.

Allerede året inden Orlriks død var sekretæren ved Stednavneudvalget Gunnar Knudsen blevet optaget i redaktionen. Han og Marius Kristensen førte nu alene tidsskriftet videre indtil afslutningen af 3. række med denne rækkes 12. bind i 1939. I disse 23 årgange havde DANSKE STUDIER altså to redaktører, som begge var filologer, og som nok begge havde interesse men ikke egentlig sagkundskab, når det gjaldt folkemindvidenskab og litteraturforskning. Dette kom til at præge tidsskriftet: Ikke bare blev de egentlige folkloristiske afhandlinger efterhånden færre og de filologiske flere, men mange af de folkloristiske og litterære bidrag var sådanne, der tenderede mod det filologiske. Dette er i sig selv en udvikling, der ikke behøver beklages, men den er kombineret med en anden udvikling, som viser, at legen var ved at blive mindre god. Gradvis ændrer DANSKE STUDIER sig i denne periode fra at være en frembrydende bevægelses igangsættende og stimulerende kommunikationsmiddel til at blive en række etablerede videnskabers opsamlende arkiv. Forbindelsen til folkeoplysning, skole og meddelere svækkes.

Den her skitserede udvikling forhindrer selvsagt ikke, at disse 23 årgange rummer mange fagligt vigtige bidrag: Grüner-Nielsen om ordsprog og om viser, Johannes Thølle om æble og abildgård, Vilh. la Cour om Lejre, Anders Bjerrum om sydslesvigske personnavne, Peter Skautrup om folke- og sprogblanding i et vestjysk sogn, polemik mellem Harry Andersen og

Paul Diderichsen om filologisk litteraturforskning, litteraturhistoriske afhandlinger af bl. a. Carl Roos, Paul V. Rubow og H. Topsøe-Jensen. På en fremtrædende plads i faghistorien står Marius Kristensens samling af studier over den nordiske sproghistorie ud fra dialekterne, der under titlen »Folkemål og sproghistorie« udkom som tillægsbind til tidsskriftets årgang 1933.

Indtil 1940 var DANSKE STUDIER redaktørernes ejendom, men det modtog tilskud (herunder også et statstilskud) fra udgiverselskabet Universitets-Jubilæets danske Samfund, som til gengæld fik eksemplarer til medlemmer af selskabet. Nogen væsentlig indtægt har tidsskriftet næppe nogensinde givet, og i årene op mod 1940 betød stigende papir- og trykpriser, at det blev »en veritabel Under-skudsforretning« (jvf. Gunnar Knudsen nekrolog over Marius Kristensen, årg. 1941, p. 10). Tidsskriftet måtte derfor være gået ind og legen være endt omkring dette tidspunkt, hvis ikke UJdS havde overtaget ansvaret for økonomien og dermed sikret udgivelsen.

Fra årg. 1940 (4. rækkes 1. bind) overtog UJdS udgivelsen, mens Gunnar Knudsen fortsatte som redaktør. Marius Kristensen ville være trådt ud af redaktionen men indvilligede i at fortsætte, samtidig med at Ejnar Thomsen tiltrådte. Marius Kristensen døde 1941 og afløstes fra årg. 1942 som medredaktør af orientralisten og sagnforskeren Arthur Christensen, som døde allerede 1943. Fra 1944 til 1952 redigeredes tidsskriftet så af Gunnar Knudsen under medvirken af Ejnar Thomsen. Efter Gunnar Knudsens død i 1952 indtrådte Aage Hansen som redaktør sammen med Ejnar Thomsen og under medvirken af Erik Dal. Efter Ejnar Thomsens død i 1956 redigeredes tidsskriftet af Aage Hansen og Erik Dal. Aage Hansen afløstes fra årg. 1972 af Iver Kjær, og Erik Dal er efter afslutningen af 6. række med dennes 12. bind (årg. 1977) blevet efterfulgt af Flemming Lundgreen-Nielsen. Redaktionssekretærer har fra årg. 1966 i kronologisk rækkefølge været Niels Martin Jensen, Iver Kjær, Hanne Ruus og nytilltrådt: Niels Houkjær.

Det er karakteristisk for DANSKE STUDIERs redaktion i perioden 1944–1977, at

den under skiftende personkonstellationer hele tiden består af en fortrinsvis filologisk og en fortrinsvis litterært orienteret redaktør. Folkemindevidenskaben, eller rettere dele af den, er et biaspekt i enkelte redaktørers interesser og kvalifikationer. Dette forhold afspejler sig i tidsskriftets indhold, hvoraf de folkloristiske afhandlinger udgør en stadig svindende del. Fremtrædende i de senere årgange er kun folkeviseforskningen, hvor DANSKE STUDIER i kraft af Erik Dal stadig er det danske forum. Her findes – ud over en lang ajourførende række anmeldelser fortrinsvis ved Dal af dansk og international viselitteratur – Dals plan for afslutningen af Danmarks gamle Folkeviser, Piø's to store afhandlinger om overnaturlige væsener i nordisk balladetradition, Kaj Boms udogmatisk redegørelse »Danmarks norske Folkeviser«, Lindegård Hjorth om Linköping-håndskriftet og Ridderen i hjorteham, Ernst Frandsen og Kaare Vinten om folkeviseens lyriske indledninger, Otto Andersson og andre om gentagelsesstrofen og endelig Jørgen Lorenzen om Danmarks gamle Folkeviser ved udgavens afslutning. Denne gennem mere end 70 år erhvervede forpligtelse over for folkeviseforskningen vil også være DANSKE STUDIERs efter Erik Dals fratræden. Nært sammenhørende med dette område er de store nekrologer og samlende artikler om forskere, der har ydet væsentlige bidrag til viseforskningen: Piø om Svend Grundtvig, Bengt Holbek om Axel Olrik, Dal om Grüner-Nielsen. Også en værdifuld samlet oversigt over dansk folkemindeforskning 1953–73 ved Piø, Gustav Henningsen og Birgitte Rørbye har tidsskriftet bragt. Et enkelt folkloristisk specialområde ved siden af viseforskningen har også i nyere årgange fundet plads i tidsskriftet: etnobotanikken, repræsenteret af V. J. Brøndegaard, der bl. a. har skrevet om gøgeurter, pesttjørne og St. Hansurter.

At folkemindevidenskaben er kommet til at spille en stadig mindre rolle i DANSKE STUDIER kan ikke bare forklares ud fra redaktionens sammensætning. Det hænger også sammen med en udvikling i folkemindefaget, der har fjernet det fra dets traditionelle berøringspunkter med filologi og litteraturhistorie. Og endelig er en

række nye publikationsmuligheder blevet skabt, fx. FOLKEMINDER og FOLK OG KULTUR.

Samtidig har den voldsomme stigning i antallet af forskningsforpligtede inden for dansk sprog og dansk litteratur betydet en kraftigt voksende tilgang af bidrag fra disse fag, og redaktionen har fået en øget styringsmulighed og styringsforpligtelse. Man har valgt både at tilgodese områder, som har været repræsenteret gennem alle årene, fx. runologi (Harry Andersen, Bæksted, Karl Martin Nielsen) og den ældre litteraturs historie (Mogens Brøndsted, Schiøtz-Christensen, Helge Toldberg) og at give plads til nye områder, fx. betydningsanalyse som adfærdsanalyse (Klaus Kjeller), studiet af mellemsprog i en emigrantsituation (Kjær og Baumann Larsen) og strukturanalyse af samtidige digterværker (Steffen Hejlskov Larsen).

DANSKE STUDIER udkom de første mange år med fire hefter om året. I en periode i 1940'erne og begyndelsen af 1950'erne kneb det med at overholde regelmæssig publikation, og i to tilfælde måtte to årgange (1946–47 og 1949–50) ligefrem slås sammen for at fylde hullerne i rækken ud. Siden Erik Dals tiltræden i 1952 har der ikke været slinger i valsen. I begyndelsen af 1950'erne ophørte man med heftevis publikation og overgik til årbogsform med et tilsvarende antal ark (normalt 9, og i et jævnt stigende oplag, som i dag er på ca. 900). Hermed svækkedes klart den mulighed for aktuel debat og aktuelle anmeldelser, som havde været udnyttet i de tidlige årgange. Det polemiske element forsvandt dog ikke helt fra tidsskriftet. Størst gny stod vel fra den metriske tvekamp mellem Arnholtz og Kabell. Sidstnævnte havde allerede i tidligere årgange indskrevet sig blandt Braavallakæmperne, dengang gjaldt det Th. Lind og poesiens mission. Hvad anmeldelserne angår, søgtes det aktuelt orienterende erstattet af det dybtgående og omfattende. Anmeldelserne er overladt til forskere med særlig gode forudsætninger for at placere og vurdere det pågældende arbejde. Som mønstereksempel kan her gælde Lindegård Hjorths anmeldelse af Brink og Lunds bog om dansk rigsmål. Det er også sket, at arbejdet med bedøm-

melsen af en bog er blevet til en selvstændig afhandling og et værdifuldt bidrag til forskningen. Der tænkes på Paul Diderichsens store afhandling om udtalen af dansk rigssprog, som bygger på Aage Hansens bog om udtalen i moderne dansk.

Lægger man de tidlige årgange af DANSKE STUDIER ved siden af de sene, er hovedindtrykket, at de første års engagement og dominerende præg af national og folkelig meningsfyldte er vejet for mangfoldige uforbundne former for akademisk lærdom. Legen er blevet skoleridt. De første årganges oltrikske treenighed af folkeminder, sprog og litteratur har i dag næppe gyldighed for nogen forsker eller nogen læser.

Kan det da have mening fortsat at lade tidsskriftet være åbent over for de mange fag? Jeg mener ja. Nye discipliner og ideologier har skabt sig deres egne ofte snævert afgrænsede tidsskrifter, undertiden af sekterisk art. DANSKE STUDIERs forpligtelse over for traditionen og et bredt spektrum af fag og metoder kunne atter give tidsskriftet en central placering, hvis en form for fællesskab kunne genskabes. Det synes, som om visse fællestræk i folkemindvidenskabens, filologiens og litteraturvidenskabens vidt differentierede aktuelle udvikling igen kunne bringe dem nærmere hinanden. Her tænkes specielt på to fælles tendenser: den omfattende udvidelse af tekstbegrebet, og den voksende vægt på teksternes sociale funktion. I denne sammenhæng kunne DANSKE STUDIERs tilsyneladende absurde, og i alt fald anakronistiske, bredde igen få mening. Men det kræver en opsøgende og ikke blot arkiverende virksomhed. Som et trin på vejen kan man se den form for gensidig orientering, der opnås ved fyldige forskningsrapporter over metoder, resultater og tendenser. Sådanne har tidsskriftet bragt siden 1973 (navneforskning, folkeminddeforskning, litteraturhistorisk forskning, dialektforskning – skrevet henholdsvis af Bent Jørgensen o. a., Plø o. a., Jørgen Breitenstein og Poul Andersen) og vil fortsætte med at bringe i de kommende årgange (sproghistorisk forskning, litterær analyse).

Legen er ikke så god, som den har været, men der er svage tegn til, at den

kan blive det igen. Derfor er tidspunktet ikke til at bryde af men til at bygge op.
Iver Kjær.

Torben Witt: Hvad med museerne?
Udgivet af Forlaget Wormianum, Højbjerg.
104 sider, illustreret. Pris kr. 42,-.

Indenfor dansk museumsverden har der gennem det sidste tiår været livlig debat om museernes mål og virke i samfundet. Denne meningsudveksling er foregået på møder, kurser og seminarer, og selv om den undertiden har været heftig, er det alligevel ikke meget af debatten, der er sluppet udenfor museernes egne mure. Dette har været og er stadig en af museernes største vanskeligheder: at indtage det omgivende samfund som diskussionspartner.

I 1976 gennemførtes den nye museumslov, som betyder omstrukturering af museumsverdenens organisationsform. At det ikke er mange af de sidste års nye museumstanker, der har vundet indpas i lovgivningen, skyldes vel til en vis grad de forringede økonomiske konjunkturer, men vel også netop at mange af museumsfolkens betragtninger ikke er kommet tilstrækkeligt frem i den offentlige debat. Et problem som ikke kun skyldes manglende sans for PR hos museerne, men også i høj grad mediernes ringe interesse for museumsstof.

Når der endelig er sluppet brudstykker af den interne debat ud, har manglen på sammenhæng ofte bevirket, at misforståelserne har blomstret frodigt. Det må derfor hilses velkommen, at der nu endelig foreligger en samlet oversigt over de væsentligste problemstillinger, som alt for længe har været unddraget offentlighedens, og især den styrende del af offentlighedens – politikernes og embedsmændenes – indsigt.

Anledningen til Torben Witt's bog er altså den nye museumslov, men årsagen er nok erkendelsen af nødvendigheden af at få udvidet diskussionskredsen om museernes fremtidige placering i samfundet til at omfatte også andre end museumsfolkene selv.

Bogen blev oprindeligt skrevet som et forord til lokalt brug i det nordjyske. Torben Witt leder Ålborg historiske museum og har gennem årene deltaget aktivt i museumsdebatten og været blandt dem, der udadtil i forhandlinger med offentlige myndigheder har følt behovet for en større forståelse for museumsverdenens problemer. Men det lille forord kunne selvfølgelig ikke rumme blot tilnærmelsesvis nok af den nødvendige information, hvis læseren skulle have en chance for virkelig at sætte sig ind i problematikken, så forordet voksede og blev til den bog, som for længst burde have været skrevet. Denne baggrund præger selvfølgelig bogen, som i høj grad anskuer problematikken ud fra et nordjysk provinsmuseums synsvinkel.

I sit forord til bogen skriver Torben Witt blandt andet: »Det er en af bogens hovedpåstande, at Interessen for historien vokser, når kriserne melder sig, for den enkelte som for samfundet som helhed. Det bliver af betydning at kende forudsætningerne, når de pludselig synes ikke længere at slå til.« Ved en gennemgang af museumsvæsnets opståen og vækst afsløres det, i hvor høj grad der er overensstemmelse imellem de fremherskende ideer/ideologier i samfundet og den retning, som museumsvæsnets tager.

Museerne voksede frem samtidig med de nationalromantiske ideer i midten af forrige århundrede. I dette århundrede var en grundlæggende ide foruden den nationalromantiske søgen efter identitet i historien – også evolutionstanken, ideologien om udviklingen som det bestandige fremskridt. Det var den begyndende teknologiske tidsalders brydninger, tanken om at man kunne bringe det herlige vildt, parret med en nostalgisk fastholden af det, som man netop ved hjælp af den nye teknologi var ved at miste.

Idag er det tømmermændene ovenpå den teknologiske udvikling, der får os til at sætte »fremskridt« i gåseøjne, og som i stadig højere grad får de museumsaktive i befolkningen til at være identiske med de grupper, som sætter spørgsmålstejn ved vækstsamfundets velsignelser og mere revolutionært – ved dets nødvendighed.

Det vil vil sige, at hvadenten museumsfol-

kene kan lide det eller ej, er de dybt involveret i samfundsdebatten. At udskille museumsdebatten som en særlig debat virker derfor så meget desto mere unødvendigt og farligt. Det er ikke et spørgsmål om, hvorvidt museerne vil lade sig bruge politisk eller ej, for det bliver de under alle omstændigheder, og de er altid blevet det. Men det er et spørgsmål om, at museerne tager udfordringen op og erkender, at de altid vil være et spejl af det omgivende samfund.

Det betyder, at hver periode stiller op med hver sin forklaring. Alle forklaringer er baseret på de samme udsagn – genstandene – måske med forskellig vægt (pragtting tidligere, daglige, fattige ting idag – endog affald), ligesom det kan være forskellige dele af de samme genstande man hefter sig ved.

I dette billede, hvor museernes udsagn ikke længere kan opfattes som objektive og entydige, opstiller Torben Witt en målsætning for museerne: »Hvis museerne afstår fra at bruge kræfterne på at fortælle, at verden er af lave – hvad mange sikkert har en mistanke om i forvejen – og koncentrerer sig om at forklare, hvordan det gik til, vil der næppe blive tale om uovervindelige samarbejdsvanskeligheder mellem institutionerne og de bevilgende myndigheder.«

Forfatteren er her nok lovlig optimistisk. Nærgående forklaringer på en negativ samfundsudvikling vil sikkert få »kærligheden« at føle ligeså meget som den direkte fremlægning af, at »there is something rotten in the State of Denmark«.

Man kan i øvrigt være enig eller uenig med Torben Witt i hans mere politiske betragtninger, det vil afhænge af læseren. Nogen vil juble, når han langer ud efter såkaldte marxistiske terminologier og hellige køer, andre vil føle, at han er en anelse paranoid på dette område. Men det ændrer ikke ved det væsentlige, at der her for første gang foreligger en oversigt over museumsverdenen, der er velskrevet, morsom og derfor let læst – så let læst, at man må håbe, at selv de offentlige myndigheder kan komme igennem den.

Inger Sorgenfrel.

**Henrik M. Jansen & Otto Jonassen:
Fattiggården**

Træk af fattigforsorgens historie i Svendborg. Udgivet af Svendborg og Omegns Museum, Svendborg 1976. 36 s., ill. Kr. 15,-.

Den sociale lovgivnings og forsorgs historie er ikke særlig velopdyrket i Danmark, og på museerne er det normalt ikke tilværelsens skyggesider, der gives mest plads. Det er der mange forklaringer på, bl. a. den, at fattigdom og trange kår ikke materielt efterlader sig ret meget, og da museernes udgangspunkt nu engang er bevarede genstande, bliver det oftest de mere velstillede miljøer, der skildres.

Nu har Svendborg fået en enestående chance for at råde bod på denne skævhed. I 1974 overtog byens museum den gamle fattiggård og arbejdsanstalt »Viebæltegård« fra 1872, og museet var vel at mærke så heldigt, at det kunne overtage de velbevarede bygninger med inventar, redskaber og arkiv umiddelbart efter institutionens nedlæggelse. Det gav undersøgelsesmuligheder, som ikke blev forsømt, og et synligt bevis på, at museet har taget opgaven op, er publikationen »Fattiggården«, som netop er udsendt.

Det er et veltillrettelagt og smukt illustreret hæfte, der giver et overblik over socialforsorgen i Svendborg, varetaget i Middelalderen af Franciskanerklosteret og St. Jørgensgården, efter Reformationen af private stiftelser og i forrige århundrede af det offentlige. Skildringen af de ældste perioder er klar og kompetent, men man kunne have ønsket sig, at den overgang til den offentlige/kommunale epoke, som er så afgørende i hele historien, havde været trukket stærkere op (i litteraturlisten savnes da også Harald Jørgensens bog om det offentlige fattigvæsens udvikling i Danmark i det 19. årh.). Skildringen af forrige århundrede bygger – forståeligt nok – på smagsprøver fra »Viebæltegårds« store arkiv, og det indblik, vi får, er løfte- rigt for den videre udforskning.

Der er bevaret meget om fattigvæsenet i Svendborg. Bl. a. har det været muligt at bringe billeder fra alle Institutionerne lige fra Franciskanerklosteret over det private hospital til arbejdsanstalterne fra 1834 og

1872. Og for en museumsmand er det perspektivrigt at konstatere, at museet i Svendborg, samtidig med at det overtog fattiggården »Viebæltegård«, fra 1972 foretog udgravninger af den middelalderlige »forgænger«, Franciskanerklosteret. Der er grund til at ønske museet i Svendborg til lykke og lykke til, vi er mange, som venter os meget.

Else-Marie Boyhus.

Jørgen Haagen: Kolonihaven

Gyldendal, København 1976. 186 s., ill. Kr. 85,00.

I 1975 afholdtes på Københavns Rådhus en udstilling om kolonihaver i Norden. Gennem brudstykker af kolonihavebevægelsens historie skulle udstillingen skabe debat og give nye ideer til bevægelsens videre udvikling.

Arkitekt Jørgen Haagens varme og levende bog Kolonihaven er blevet til dels på grundlag af arbejdet med udstillingen, dels ved samtaler med kolonihavefolk. Forfatterens ønske er først og fremmest at tale kolonihavernes sag, men også at skildre et stykke spændende arbejderkultur og give ideer til nye bomåder. Siden middelalderen kender man til, at købstædernes borgere havde haver udenfor voldene. Det er også forekommet, at man har givet havejord til byernes fattige som en slags hjælp til selvhjælp. Kolonihavebevægelsens store udbredelse i slutningen af 1800-tallet skal dog ses i forbindelse med de ændrede produktionsforhold, industrialiseringen og den deraf følgende vandring fra land til by. Kolonihaverne blev for mange en kompensation for små og usunde boliger og dårlige arbejdspladsforhold, og de var af stor økonomisk betydning. Presset på arbejdspladsen kunne glemmes for en tid – gennem hårdt arbejde i fritiden skabte kolonihavefolkene sig en rimelig tilværelse, og – fortsætter Jørgen Haagen – der var desuden tale om en reel frigørelse, som åbnede op for en folkebevægelse, hvis frodige fantasi blev billedliggjort i huse og haver, og som kendetegnedes ved et stærkt sammenhold.

Bortset fra kolonihavebevægelsens egne festskrifter er Kolonihaven den første samlede beskrivelse af bevægelsens historie.

Den giver en bred og letlæselig fremstilling af hele perioden fra den begyndende industrialisering over mellemkrigstidens kriser og arbejdsløshed, 60'ernes velfærdssamfund og 70'ernes store byudvidelser, der nu truer mange kolonihavers fortsatte beståen.

Bogen indeholder 84 illustrationer, der på glimrende måde viser udviklingen fra nyttehaver til fritidshaver og skildrer livet i haverne før og nu.

Hovedvægten er lagt på kolonihavebevægelsens opståen og naturligt nok på nutiden og dens problemer. Jørgen Haagens udgangspunkt er arkitektsen. Mange udmærkede eksempler på husenes udformning trækkes frem. Men heldigvis er forfatterens felt bredere end det arkitektoniske. Bogen er samtidig præget af forfatterens engagement og vilje til at søge bag om de ydre udtryk.

Man kunne måske have ønsket, at ældre tiders kolonihavefolk var kommet til orde, således som nutidens kommer det, ligesom man savner en omtale af kolonihaver i provinsen. På den anden side er bogens sigte at fokusere på nutiden, og den er et godt aktstykke i kampagnen for at få kolonihaverne bevaret og sikkert placeret i byplanlægningen.

Bogen er først og fremmest et udmærket indlæg i den løbende debat om samfundsplanlægning og livskvalitet. Den henvender sig derfor til et publikum, der er meget større end kredsen af kolonihavefolk.

Også fagfolk, herunder museumsfolk, der beskæftiger sig med nyere tid og samtiden, vil kunne hente inspiration i bogen. Til trods for at begrebet kolonihaver umiddelbart synes endimensionalt, inspireres man her til at beskæftige sig med så forskellige emner som f. eks.: Kan kolonihaverne tages som udtryk for en særlig arbejderkultur. Hvad er karakteren af det fællesskab, som findes i kolonihaverne og bør museerne gå aktivt ind i bevaring af enkelte haver og huse eller af hele kolonier. Inger Tolstrup.

Janne Heigaard: Familien
Gyldendal 1975. 88 s., ill. Kr. 37,50.

Har du nogensinde tænkt over, hvorfor folk bor i familier?

Har du tænkt over, at det måske ikke behøver være sådan?

Hvad er familien egentlig for noget?

Hvor kommer den fra?

Sådan indledes Janne Heigaards bog om familien, der egentlig er beregnet til skolebrug. På en forbillig måde problematiseres temæet familien i det indledende afsnit, og emnet knyttes an til elevernes egen erfaringsverden. Målet er, at eleven skal få perspektiv på sin egen familiesituation og derved bedre kunne bearbejde familiemæssige problemer.

Når bogen skal omtales her, er det især p. g. a. dens pædagogiske kvalitet. Efterhånden produceres der meget godt materiale til undervisningsbrug, som også etnologer kunne tage ved lære af i formidlingsarbejdet. Et sådant eksempel er Heigaards bog. Det er spændende og engagerende læsning, og i fremstillingen er der hele tiden indføjede synspunkter, der kan danne udgangspunkt for diskussion. Efter hvert af hovedafsnitene er der forslag til arbejdsopgaver, og bogen afsluttes med forslag til videre læsning, hvor litteraturen er opført efter emne og sværhedsgrad.

Bogen indledes med en historisk gennemgang af familien set i lyset af samfundsstrukturen fra 1600-årene op til nutiden. Hovedafsnittet behandler imidlertid familien i dag, og den historiske indledning tjener fremfor alt til at sætte de aktuelle forhold i perspektiv og vise ændringer i familien som resultat af samfundsændringer. På trods af familiens centrale betydning er vores viden om dens udvikling stadig meget mangelfuld, og det bærer bogen naturligvis også stærkt præg af.

Til sidst har jeg nogle indvendinger mod forfatterens brug af billeder, som jeg finder både ukritisk og upædagogisk. Selvom billederne ikke bruges som kilder, men udelukkende som illustrationsmateriale, er det forkert, synes jeg, at de fleste illustrationer til det historiske afsnit bringes uden andre oplysninger end hvor de er hentet fra. Det er utilfredsstillende for læseren ikke at få en nøjagtig angivelse af, hvad de forestiller, samt en tidsmæssig og geografisk placering. Eleverne må også få nogle ejendommelige forestillinger om dansk kultur, når f. eks. omtalen af gården

som bolig- og produktionsfællesskab illustreres med et billede, som antagelig er svensk, og hvor man ser et knudetømret hus i baggrunden (om billedet oplyses kun, at det er lånt på Nordiska Museet), eller når kvindearbejde belyses med et stik fra Olaus Magnus, der forestiller fladbrødsbagning i Nordskandinavien, og det foregår over åben ild midt i beboelsesrummet.

Marianne Therkildsen.

Kristian Hvidt: Danske veje vestpå

– en bog om udvandringen til Amerika. Politikens forlag. København 1976. 336 sider, illustreret. Kr. 55,00.

Flemming Lundahl (Red.):

Drømmen om Amerika (1–11)

Munksgaard (alfa-bøger). København 1976. Ialt 858 sider, rigt illustreret. Priser mellem kr. 39,75 og 49,75.

Kristian Hvidt er en af den slags videnskabsmænd, man for tiden efterlyser så kraftigt – en der kan »formidle« sin viden, som det hedder med et modeord: han kan fortælle om sine resultater, så alle kan forstå det. Det gælder både hans hovedværk, disputatsen »Flugten til Amerika« fra 1971 og de to bøger, der her skal omtales (han er nemlig også forfatter til bind 3 i Munksgaards serie).

I »Danske veje vestpå« får vi hele historien: hvorfor man udvandrede fra Europa, hvorfor man udvandrede fra Danmark, hvem der udvandrede, hvorfra i Danmark man især udvandrede, hvordan man udvandrede – og hvordan man klarede sig, og hvor man slog sig ned. Alle disse spørgsmål skal – og kan – ikke besvares her, men allerede på side 17 rejses et spørgsmål og antydes et svar, som bør nævnes: »Adskilte dansk emigration sig fra andre landes? De, der læser denne bog til ende, vil opdage, at der virkelig var særlige træk ved den danske udvandring, træk der måske kan bidrage til noget karakteristisk for os. En sammenligning med vore nordiske brødrefolk er nok til at vise vort særpræg!« Og man læser bogen til ende, for den er spændende og velskrevet.

Der udvandrede forholdsvis færre fra Danmark end fra Norge og Sverige, men ser man på religiøse udvandrere, ligger vi højest: mormoner og baptister. Næst efter englænderne var danskerne den største gruppe i mormonstaten. Også erhvervs-mæssigt adskiller de danske udvandrere sig fra de andre skandinaviske: danskerne var især landbrugsmedhjælpere, arbejdere og håndværkere, og der var, i modsætning til Sverige-Norge, kun få selvstændige bønder. Dette faktum analyserer Hvidt, og han kommer til det resultat, at det skyldes landbrugets omlægning: medens man andre steder fastholdt det gamle kornlandbrug, som blev ramt af en krise, der bl. a. skyldtes de tidligere udvandreres eksport af billigt korn til Europa, lagde man i Danmark om til kvægbrug med forædling af produkterne. Det danske landbrug forblev derfor rentabelt, og bønderne var ikke motiverede for at rejse. Og de, der ønskede at starte for sig selv, fik mulighed på den jyske hede.

Når der i det hele taget rejste færre herfra, mener Hvidt, at det skyldes, at byerne i Danmark ligger tættere og derfor trak overskudsbefolkningen fra landet – bl. a. de hastigt voksende stationsbyer – medens man på den skandinaviske halvø boede så spredt, at man ofte ikke havde naturlig tilknytning til nogen by.

Også den tabte krig i 1864 bidrog voldsomt til den danske udvandring: af de ca. 150.000 danskere syd for Kongeåen udrejste over en trediedel, men det opdagede man først for alvor efter 1920, da man rekonstruerede udvandringen. Tykkerne havde nemlig hemmeligholdt talene – af »folkepædagogiske årsager«. Men de var i øvrigt ganske tilfredse med, at et besværligt mindretal frivilligt forlod hertugdømmerne.

Dette er kun smagsprøver. Og for øvrigt giver Hvidt en masse smagsprøver ved at citere bl. a. en række charmerende breve fra danske udvandrere, noget, der bringer læseren i mere direkte kontakt med begivenheder og mennesker: god historieskrivning.

Munksgaard-serien »Drømmen om Amerika« tager naturligvis de samme del-emner op. Titlerne er: Svend Skovmand:

Europa og flugten til Amerika, samme: Amerikafeber, Kristian Hvidt: Rejsen mod vest, Bent Evold: De kom til Amerika, Erik V. Krustrup: Porten til Amerika: New York City, Søren Koustrup: Joe Hill – en svensker i USA, samme: Irland på flugt, Anette Johansen og Jørgen Johansen: Flugten til Amerika – en antologi, Lisbeth Steenstrup og Søren Koustrup: Udvandrersange, Bent Evold: Danske udvandrere fortæller og Flemming Lundahl (seriens redaktør): The American Dream. Til den første og den sidste hører der AV-materialesæt af lyd-bånd, overhead-transparenter og lysbille-der. Der er altså tale om et skolebogssæt (til de ældste klasser i folkeskolen), men det skal ikke afholde personer over skolealderen fra at læse bøgerne. Når man ser bort fra, at lange og sammensatte ord er delt op ved blindestreger (f. eks. middelklassen, damp-plov, arbejds-kraft), er det almindelige bøger. At der er glosor og ordforklaringer er kun en fordel, også for voksne. Kun kan man ærgre sig over, at der er forholdsvis mange fejl i dem: svenske ord er forkert oversat og gammeldags begreber unøjagtigt forklarede.

De fleste titler taler for sig selv, men måske bør det nævnes, at Joe Hill (bind 6) var en svensk-amerikansk fagforeningsmand, som blev henrettet for et mord, han måske ikke havde begået, en organisator, kampsangsforfatter og »fagforeningshelt«, som endnu ikke er glemt. Bind 8, antologien, er en række uddrag af skandinavisk skønlitteratur. Det er måske i noterne til dette bind, fejlene er de værste. Mange af dem kunne have været undgået ved opslag i Svensk-dansk Ordbog. Men det er til gengæld de eneste, der bringer litteraturhenvisninger (det havde nok også været svært at undgå). Udvandrersangene (bind 9) er skandinaviske og amerikanske, og de er forsynet med noter – ligesom der til dem findes et lyd-bånd. Danske udvandrere fortæller (bind 10) er tekstbogen til et bånd, der er klippet sammen af en lang række samtaler, Bent Evold i 1973 førte med dansk-amerikanere på en reportage-rejse for Danmarks Radio. Båndet er skrevet ordret af, og der gives i bogen såvel en introduktion om de enkelte interviewede som ordforklaringer og kommentarer til selve sproget: blandingen med

amerikansk, indefrosne danske dialekter, det specielle dansk-amerikanersprog.

Bind 11 er det tyndeste – hvad sidetal angår, men måske det mest interessante. Anmelderen oplever det som 24 billeder, man skal tale sammen om (på engelsk) i klassen: The American Dream. Der er pigen, der er faldet i søvn over sytøjet hjemme i Norge i 1885, maleri af Chr. Krogh: »Will her American dream come true?« Der er avisdrengen, der drømmer om at blive millionær. Der er ham det lykkes for: Andrew Carnegie, ham, der tjente 500.000.000 dollars og er mest kendt for redningsmedaillen. Der er John F. Kennedy (og mordet på ham), og Albert Einstein og den første mand på månen. Men der er også Martin Luther King og Black Power, Women's Liberation og den hjemvendende Vietnam-soldat (Welcome home soldier. USA is proud of you).

I Flemming Lundahls hefte om den amerikanske drøm er der også seriens eneste virkelige indgang til det moderne indianerspørgsmål, Wounded Knee: Den lokalitet, hvor 370 indianere blev slagtet ned i 1890, og som blev det sted, hvor den moderne indianer i 1973 tiltrak sig verdens opmærksomhed, hvor han demonstrerede mod den undertrykkelse, landets oprindelige befolkning blev udsat for. Deres drømme bristede, for at andres kunne gå i opfyldelse.

Der er et billede til, der kunne handle om indianerne. Det hedder Iwo Jima og er verdensberømt. Det viser fire amerikanske soldater, som rejser Stars and Stripes på øen Iwo Jima under stillehavskrigen. I teksten står der: »At the end of World War Two an American soldier was looked up to as a hero in the fight for freedom.« Billedet findes i øvrigt også som et meget kendt amerikansk frimærke, men der er ikke ret mange, der ved, at en af de fire soldater fra U.S. Marine Corps var pima-indianer og hed Ira Hayes. Han var en eksemplarisk soldat, en god kristen, en »good boy«. Han blev en helt, blev feteret og dekoreret – og glemt. Der var ikke brug for ham mere. Han var hverken indianer eller »hvid«, hørte ingen steder hjemme. Begyndte at drikke, blev »fulde Ira Hayes« og endte sine dage ved at drukne i en lavvandet grøft i en vandløs ørken i Ari-

zona. Han blev symbolet på den indianske krigsveterans nederlag.

For ikke at gøre den samme fejl som Munksgaards forlagsredaktion: konsekvent at undlade litteraturhenvisninger, bør jeg nævne, at disse sørgelige oplysninger stammer fra: Stan Steiner: *The New Indian*, New York (Delta Books) 1968.

Hvis denne ekskurs fra anmeldelsen skulle efterlade det indtryk, at Munksgaards 858 siders værk om »Drømmen om Amerika« er en dårlig serie, er det utilsigtet. Den er god – letlæst og meget fint illustreret (og for øvrigt forsynet med nøjagtige billedhenvisninger i alle bind).

George Nellemann.

»Det var dengang . . . Danske hjem I tyverne og trediverne«

Redigeret af Margrethe Spies

Vintens forlag, København 1976. 236 s.

»Det var dengang . . .« kan opfattes som en slags efterfølger eller fortsættelse af det nu snart 20 år gamle værk »Danske Hjem ved Aarhundredskiftet I-IV«. Foreløbig foreligger der imidlertid kun et enkelt bind af »Det var dengang . . .«, men redaktøren antyder i forordet, at der er mulighed for flere. Det ville være glædeligt, om denne tanke blev realiseret, fordi det muliggør en noget bredere repræsentativitet i erindringsstoffet end det er tilfældet i det foreliggende bind, hvor repræsentanter for den brede mellemklasse i nogen grad savnes. Det gælder f.eks. den mindre erhvervsdrivende i byerne, men måske i særlig grad nogle beskrivelser af livet på landet i tyverne og trediverne. Hvordan var det eksempelvis at være statshusmand i denne periode? Hvordan indrettede en sådan familie sig i den nybyggede ejendom, og hvordan skabte den lille jordbruger balance mellem indtægter og udgifter? Hvordan var hans sociale tilpasning i lokalmiljøet o. s. v.?

Man får tit en fornemmelse af noget tilbageskuende ved »Det var dengang . . .«, hvilket i sig selv ikke er så mærkeligt, når det drejer sig om en erindringsamling. Men det er ligesom forbindelsen bagud til forrige århundrede understreges mere end det måske er rimeligt. Tyverne og trediverne var ikke blot efterklange af klunketiden,

men snarere en tid, hvor en række nyheder, tekniske og idémæssige, prægede livsformerne. Socialismen blev en politisk magtfaktor. Kvinderne skaffede sig af med de fodlange skørter, og motorkrøretøjer af forskellig art blev så populære, at det havde været rimeligere, om et sådant var blevet afbildet på omslaget i stedet for Des Asmussens klunketidsassocierende hestevogn.

»Det var dengang . . .« er imidlertid en velkommen bog med mange interessante og morsomme indlæg, spændende fra kunstnerkredse til det københavnske bourgeoisie og fra et frisindet miljø med rod i det radikale venstre til et velhavende indremissionsk handels- og gårdmandsmiljø på Herningegnen.

Der har i de senere år fra forskellig side været en stigende interesse for at udgive kildestof, omhandlende almindelige menneskers tilværelse i en ikke alt for fjern fortid. Foruden den her omtalte bog kan nævnes »Københavnere fortæller« (red. P. Strømstad), som er udgivet af Københavns kommune.

Erindringsstof kan læses som ren underholdning, og det er der intet ondt i, men det kan også, anvendt med passende kritisk sans, levere viden om en svunden tids livsformer og ændringerne deri.

Poul Balle-Petersen.

Irene Engelstad: Fortellingens mønstre.

En strukturell analyse av norske

folkeeventyr

Oslo/Bergen/Tromsø, Universitetsforlaget, 1976. 224 s.

For en gangs skyld en bog der holder mere end titlen lover. Engelstad giver to slags strukturanalyse, og i tilgift et forsøg på dybdepsykologisk analyse. I slutningen sammenholdes de tre metoder.

Norsk litteraturvidenskab har åbenbart kastet sin kærlighed på folkeeventyr ligesom dansk, fransk og russisk. Engelstad gennemgår den obligatoriske række af strukturalister: Propp, Lévi-Strauss, Greimas, Bremond, Dundes m. fl., samt vor hjemlige Peter Madsen (Det Integrerede normbrud, »Poetik« 3, 1970), og det er vel passende for en magisteropgave; men hun burde nu have omtalt Bertel Nathhorst:

»Formal or Structural Studies of Traditional Tales« (Stockholm 1970), Børge Hansen: »Folkeeventyr. Struktur og genre« (Kbh. 1971) og Jens Berthelsen m. fl.: »Fortælleteori. Forudsætning og perspektiv« (Århus 1974), som alle gennemgår samme materiale. Det havde tilført hende interessante synspunkter.

Engelstad lægger hovedvægten på en praktisk efterprøvelse af Propps og Greimas' teorier (i modsætning til de her nævnte titler). Bogens første halvdel indeholder en analyse af 23 norske eventyr efter Propps model, hvorpå dennes værdi drøftes. I den forbindelse omtales også Lévi-Strauss' og Bremonds kritik af Propp. Det vises, at modellen stort set er anvendelig på norsk materiale, men har nogle svagheder. Afsnittet virker noget formelt og ufrugtbart, som en skolastisk øvelse. Betydeligt mere levende finder jeg det følgende afsnit, hvor Greimas' aktantrelationsmodel iklædes kød og blod i en analyse af seks tekster. Den er måske heller ikke fuldkommen, men det er tydeligt, at den trænger dybere ind i eventyrenes handlingsskabende betydningsstrukturer end Propps, hvad Engelstad udmærket formår at vise. Alene dette afsnit er bogen værd. Sluttelig forsøges en freudiansk tydning af to tekster. Det påpeges, at der er lighedspunkter mellem denne metode og de to foregående, men man mærker at Engelstad føler sig på usikker grund. Det hænger formentlig sammen med, at man i strukturanalyserne forholder sig til eventyrteksten som helhed, mens man i den freudske metode samler opmærksomheden om bestemte symboler som fikspunkter, mens forløbet begribes mindre klart. Dens største svaghed finder jeg i den entydige udlægning af symboler: »Per suger av bjørnelabben. Her har vi et fortøttet uttrykk for morens bryst og farens penis. Dette forstås vi når vi vet at moren i amme-perioden ofte oppleves som fallisk« osv. (s. 212). Den tydning er slet ikke særlig sikker. Der findes intet bevis for, at symboler, hvis indhold aldrig bliver manifest, tydes på samme måde af forskellige mennesker. Dette punkt strejfer Bruno Bettelheim i indledningen til sin »The Uses of Enchantment. The Meaning and Importance of Fairy Tales« (New York 1976,

s. 15–17), hvor han gør det klart, at børn kan opfatte et og samme eventyr meget forskelligt alt efter deres situation, hvad han har kunnet konstatere i sin praksis som børne-psykoanalytiker. Desværre udvikler han ikke dette perspektiv, men falder tilbage i den generaliserende symboltolkning, som karakteriserer både freudiansk og jungiansk eventyranalyse – men det er en anden snak. Engelstads fortjeneste er at vove forsøget med to af sine tekster for at få et sammenligningsgrundlag. Hun kommer til det resultat, at man kan have stort udbytte af at anvende de tre analysemetoder sammen, fordi de er fælles om bestræbelsen på at afdække et latent betydningsindhold. De er ikke kommensurable og har dybest set ikke samme mål, men de kan belyse hinanden.

Bogen kan anbefales. Den er tankevækkende og – efter omstændighederne – ret let at læse.

Bengt Holbek.

Nils-Arvid Bringéus: Årets festseder

Stockholm 1976. 267 s., ill., paper back.

Årets festseder er en indføring i de til årets højtider og mærkedage knyttede traditionelle skikke, hvad man gjorde, hvad man gør, hvornår og hvorfra det stammer. Bogen er lavet som en lærebog til faget etnologi ved universitetet i Lund og er således en introduktion til en del af dette fag, såvel som en introduktion for den interesserede almenhed.

Bogen kan læses på to planer, det almene indholdsplan og det teoretiske og metodiske overbygningsplan.

På det almene indholdsplan er Årets festseder en spændende bog, den er, som den er tænkt, en virkelig medrivende præsentation af de årligt tilbagevendende fester i Sverige. Læseren føres fra advent over jul og nytår til påske, pinse og St. Hans for at ende ved Alle helgen og Morten, via alle de mellemliggende mærkedage, hvoraf flere i dag er glemte. Talrige illustrationer gør læsningen afvekslende. Ofte beejstres man over de valgte detaljer og de mange første kendte beskrivelser af skikkene, og man glædes over de nøgterne bemærkninger om frugtbarhedskult og dødekult. For kulturelt interes-

serede danske har bogen det ekstra plus, at den er noget sydsvensk orienteret, således at den ofte beskriver traditionen i de gamle danske områder, og forfatteren henviser i øvrigt jævnligt til danske forhold. For den der i forvejen kender J. S. Møllers: Årets højtider, Feilbergs: Jul eller tilsvarende værker, giver bogen hyppigt anledning til sammenlignende overvejelser over ligheder og forskelle. Og bogen har frem for de tilsvarende danske bøger den fordel, at den tager moderne skikke med, traditioner som f. eks. Julehæfter, jule- og nytårskort, mors dag og lignende dage samt førstamajblommans dag (herhjemme »høstblomsten«), traditioner som vi skal finde spredt i oversigtsværker og opslagsbøger.

På den anden side synes jeg også at Indholdsplanet har mangler. Julelege nævnes og en enkelt beskrives, men derudover forbigås de, uden at det er till at gennemskue, hvorfor denne fra Danmark og andre lande så kendte del af juleforlystelserne ikke har fået et afsnit. Luciatraditionerne har et kapitel for sig, men lussegubber nævnes ikke med et ord. Skal en grundbog som den foreliggende være til nogen nytte for en forståelse af fester og festsikke, må den behandle dem allesammen under et, og hullerne føles overraskende.

På det teoretiske og metodiske plan præsenterer forfatteren sine læsere for mange nye opfattelser af skikkens betydning, specielt i indledningen »feståret och dess förutsättningar« og slutningen »festsederna och forskningen«. I indledningen står behovet for adspredelser som drivfjeder til det universelle fænomen fest; i slutningen beskrives nogle af skikkene både som social institution, socialisering, social forsyng, statusmåling, gensidighedssystem og symbolsk inversion samt tiggeri. Også i nogle af afsnittene om de enkelte skikke kommer socialt orienterede tolkninger til udtryk, og helstøbte afsnit i bogen er om de skikke, hvor forskningen har forsøgt at tolke skikkene funktionelt, i deres sociale eller social-psykologiske betydning. Men bemærkningen side 255: »Skikkens funktion er endnu alt for lidt udforsket« gælder mange af afsnittene og er betegnende.

De fængende ideer hænger kun alt for sjældent sammen med behandlingen af skikkene selv, vi præsenteres ikke for fuldførte udlægninger, der gennemsyret af en indre logisk konsekvens giver interpretationerne den uafviselige vægt, som man f. eks. finder hos forskere som Marcel Mauss, Edmund Leach, Claude Lévi-Strauss, Victor Turner og Mary Douglas. Det vækker derfor til indsigelser, når en ny lærebog om skikke ikke for alvor tager de nye teoretiske og metodiske landvindinger i besiddelse og giver dem videre.

Gennem en mangeårig beskæftigelse med maskeringsskikke og andre traditioner, der indebærer vandring fra hus til hus, og hvoraf der er mange i årets traditionelle fester, er jeg uophørligt stødt på optegnerne og forskere, der kalder disse skikke for tiggeri. Denne betegnelse har altid stødt mig som uvidenskabelig, og som regel har den været følelsesmæssigt eller moralsk begrundet, eller skikken har overlevet samfundsændringer, som gør den unormal eller uforståelig. Jeg opfatter derfor betegnelsen som en hindring for en fordomsfri, rationel forskning, og Årets festseder har givet mig anledning til at formulere mine synspunkter. Jeg vil derfor tage udgangspunkt i denne bog.

Både i indledning og slutning nævnes funktionen tiggeri eller maskeret tiggeri, og betegnelsen hægtes i øvrigt på følgende skikke: »Julspökerna ... våldgästade gårdarna i skydd av sin förklädnad«, »stjärngossarna tiggde penningar«, julbrudar er »ett eget sätt att bedriva tiggeri«, »blomsterbrudar eller pingstbrudar ... gick omkring och teggde pengar«, tranutklädsel var »en form av maskerat tiggeri«, »när skolgossarna i städerna under sedens slutskede korade majgreve, omformades seden till et vanligt tiggartåg«, »att klä pingstbrud eller blomsterbrud ... var ... liksom pojarnas majsjungning en form av tiggeri«, lövgubbarna »framträder ... som en form av maskerat tiggeri«. Ni skikke er således tiggeri under en eller anden form. Men der er både inkonsekvenser og de karakteristiske fordomsfulde kilder, når skikkene her er blevet betegnet som tiggergang.

Både de sydsvenske julspöken og de värmlandske knutgubbar (og de finske

nuuttipukit, de norske julebukke og de danske helligtrekongersløbere) er fra mange synsvinkler den samme skik. Af de to ens svenske skikke er det imidlertid kun julspøken som voldgæster gårdene i ly af deres maskering. I tre tilfælde accepteres kildernes tiggerstempling af henholdsvis stjernedrenge, julebrude og pinsebrude, endskønt én kilde helt tydeligt er direkte imod skikken og to angiveligt ikke anvender tigger uden en vis moralsk betoning. Julebrude, pinse- og blomsterbrude er indholds- og interaktionsmæssigt samme sag, det er blot datoen for deres optræden som er forskellig. Alligevel får påskebrudsskikken ikke betegnelsen tiggeri. Den bemærkelsesværdige optegnelse om, at folk blev knotne og mange gange vrede, hvis ikke påskebrudene havde besøgt dem, tyder bestemt heller ikke på, at der er tale om tiggeri, men hvorfor er de andre brudeoptog det så?

En grundig analyse af de resterende skikke ville afsløre lignende inkonsekvenser, idet de alle på grundplan ligner de nævnte traditioner. Skikkene må forklares på en anden måde, og af hensyn til pladsen må det i denne sammenhæng blive meget kort.

Set i lyset af Mauss' gave-gengaveteori og andre reciprocity studies kan man opfatte besøget med eller af udklædte, deres sang eller optræden, som en symbolsk gave. At gengaven ikke er symbolsk, men reel nok, og at der derfor tilsyneladende består et misforhold (der ligner tiggeri) berettiger ikke til betegnelsen tiggeri – så skulle 1. maj-blomman også fortjene den, for det lille mærke sælges jo netop symbolsk. Misforholdet symbolsk contra reel gave findes hos mange folkeslag og i et væld af forskellige sociale og religiøse sammenhænge og skal antagelig betragtes i lyset af, at udvekslingen foregår i løbet af en undtagelsestilstand. I denne tilstand bliver det usædvanlige at klæde sig ud en indirekte og symbolsk bekræftelse på den normale sociale orden. Det er de unge, besiddelsesløse (eller andre marginalpersoner), som agerer, de bryder en række normer, deres gave er primært en æstetisk eller dramatisk oplevelse – denne dag i året kan de gøre det, de andre kan det ikke, og de bekræfter således tin-

genes tilstand. I den homogene landsby, hvor skikke som disse havde deres naturlige plads, var det nærmest en hån eller straf, som folk tog sig meget nær, hvis de ikke fik lov til at give, når landsbyens unge morede sig. Ved at forhøre de unge penge eller mad bekræfter man, at dette er undtagelsen, for det ville man aldrig gøre til hverdag. Og de unge husker til næste år og i fremtiden, hvem der har været rundhåndet.

Tiggeri er således en ganske vildledende benævnelse for skikke som de anførte, og når visse af skikkene skulle kunne degenerere til tiggeri, må det fremhæves, at dette ikke er umiddelbart indlysende: Den der i dag kører rundt i en høj, gammel Ford regnes for en normbryder (det være sig helt eller særling), på trods af at bilen er den samme som for 50 år siden og ikke spor degenereret. Statistisk skal der imidlertid altid være én, der er den sidste, selv om konteksten er forandret.

Sammenfattende er »Årets festsed« en god og læseværdig populærvidenskabelig bog og den hidtil mest ajourførte introduktion til de årligt tilbagevendende festsikke, skønt savnet af et rigtigt index på den baggrund føles påtrængende. På indholdsplanet er bogen dog en træffer, omend i yderkanten af pletten, og på det teoretisk-metodiske plan strejfer den alt det nye og indsigtstudvidende som i fremtiden vil give forskningen profil.

Carsten Bregenhøj.

Harold A. Hansen: Heksens urtegård
København, Gyldendal, 1976. 103 sider, III.

Denne smukke lille bog vil være mange bekendt i forvejen. Den blev nemlig omtalt i en TV-udsendelse med forfatteren, som blev bragt i påsken 1977 i serien »Det forskes der«. Af en eller anden grund havde man sat Kristian Hvidt på som konsulent, men det betød på ingen måde en borgen for den videnskabelige kvalitet; Harold A. Hansen fik uantastet lejlighed til at fremføre sine af Margaret Murray inspirerede teorier om, at heksene på de store forfølgelses tid var organiserede. Nu kan man jo ikke forhindre nogen i at mene som Murray, de må blot være klar over,

at de herved sætter sig selv i bås med inkvisitorer og andre hensynsløse hekseforfølgere, som mente det samme. De seneste års intense forskning har ellers gjort så grundigt op med Murray, at man kan undre sig over, at hun stadig har tilhængerne (udover rødstrømperne, der kan bruge hende politisk). Men Harold A. Hansen vil ikke slippe hende: »Kritikken har været et nyttigt korrektiv . . . På den anden side er det uberegtiget at betvivle, som nogle af dr. Murrays ivrigste angribere har villlet, at selve hekseroderne har eksisteret: deres realitet fremgår med al mulig tydelighed af en lang række grundige undersøgelser,« skriver han s. 10 f. Påstanden frømsættes uden en eneste litteraturhenvisning, men jeg vil antage, at forfatteren tænker på en række ikke alment accepterede autoriteter som f. eks. Pennethorne Hughes, for generelt må det slås fast, at ingen til dato har leveret fuldgyldige beviser for hekserodernes eksistens.

Men ligesom rødstrømperne har Harold A. Hansen også brug for Murray, blot til noget helt andet. Det er hendes teori, der holder sammen på hans bog om de narkotikaholdige planter, som voksede på forskellige steder i Guds fri natur. Disse voksesteder udgjorde, hvad forfatteren kalder heksens »urtegård«. Her fandt hun ingredienserne til sin heksesalve, når hun ønskede at tage sig et Bloksbjerg»trip«. Forfatteren har udvalgt seks hekseurter, som hver får et indgående kapitel spændende fra den klassiske oldtid til vor hjemlige folkeminderverden. Det drejer sig om: Alrune (dragedukken), bulmeurt, galnebær (belladonna), pigæble, skarntyde og stormhat. Hvert af disse kapitler er et spændende lille stykke kulturhistorie skrevet med stor veloplagthed og fodret med et væld af realoplysninger fra forfatterens vidtspændende læsning. Her er Harold A. Hansen i sandhed på hjemmebane. Hans begejstring for emnet og hans frodige evne til at kombinere sine data har resulteret i nogle inspirerende casuier om nogle planter, der ned igennem tiderne har været omgivet af så megen tradition, at man kunne fristes til at kalde dem »fabelpanter«. Det må håbes, at forfatteren vil samle sin rige viden om andre planter i kommende publikationer, der ikke nød-

vendigvis behøver at garneres med hekseteori for at virke tiltrækkende.

Bogen afsluttes med et kapitel om heksenes flyvesalver og et tillæg om heksebrygget i Macbeth. Det sidste er skarp-sindigt og vidner igen om forfatterens store viden på det etnobotaniske område. Det første, om flyvesalven, er mindre vellykket og tager ikke hensyn til den seneste litteratur på området, som f. eks. den amerikanske etnofarmakolog Michael Harners arbejde om heksesalverne. Harold A. Hansen går ud fra som noget givet, at recepterne er autentiske, og at salverne er blevet brugt, noget som andre forskere langt fra er overbeviste om. Men forfatteren er ligesom pisket til at holde fast ved tanken om heksen, der går rundt til voksestederne og samler narkotikaplanter til gruppens Bloksbjergtrip, for ellers går rammen til »Heksens urtegård« helt fra hinanden. Undervejs er han dog, vistnok ubevidst, kommet til at bidrage med endnu en pind til Murrays ligkiste. Han fastslår, at selve det at blande plantegiftene og give de rigtige doseringer var en så kompliceret affære, at almindelige landsbyhekse uvægerligt ville slå sig ihjel. Tilberedelsen krævede specialister – »sande pulverhekse, kan man sige – som så nøje kendte deres planter, at enhver risiko på forhånd var udelukket« (s. 80). Det er her efter ikke nok, hvis nogen skulle gå i brechen for Murray og forsøge at påvise en autentisk hekserode, at vi får dokumenteret de 13 medlemmer, vi må kræve endnu et bevis, for at gruppen kan betragtes som havende været funktionsdygtig: pulverheksen!

Gustav Henningsen.

Birgitte Rørbye: Kløge folk og skidfolk
Politikens forlag 1976.

En bog om dette emne vil altid blive modtaget med interesse. Også i vor oplyste tid er interessen for »kløge folk« meget stor, og der er ingen tvivl om, at mange af de gamle og utraditionelle behandlingsformer endnu finder udstrakt anvendelse.

Bogen er i 2 afsnit: »Kløge folk og skidfolk« og »Fra kvaksalveriets historie«. Birgitte Rørbye har studeret kløge folk i man-

ge år, og det er et godt initiativ, hun har vist med sin bog. Men lad det være sagt straks: den må ikke tages som et udtryk for forfatterens viden indenfor emnet, og dette har næppe heller været hensigten.

I sin indledning siger Birgitte Rørbye selv, at hun har lagt vægt på at fortælle om de kloge folk som mennesker, mindre om deres behandlingsmetoder og de sygdomme, de behandlede. Man møder de forskellige typer fra de mest primitive til de utvivlsomt store personligheder, – fra de oplagte svindlere til de ærlige og menneskekærlige, som i visse tilfælde end ikke skelede til økonomisk vinding.

De godt 100 »kloge folk« er udvalgt blandt mange, hvilket også fremhæves i indledningen. Kildematerialet er på en undtagelse nær hentet i »Dansk Folke-mindesamling«. Flere af de åbne spørgsmål ville nok kunne være blevet besvaret igennem mindre, supplerende undersøgelser »i marken«, og man savner en enkelt meget kendt »klog mand« i galleriet (Laust i Auning).

Man vil nok undre sig over at læse, at en mand som Mads Weis (1764–1839) havde bevilling til at behandle ikke blot benbrud, men også til »at skære for kræft-skader og operere for hæreskår« (!) (s. 167). Nu var Mads Weis ganske vist en af de store blandt »kloge folk«, og i 1822 oprettede han et helt lille hospital med indlagte patienter.

Det er vistnok en almindelig opfattelse, at læger principielt er modstandere af »kloge folk«. Dette er forkert, hvilket da også fremgår af flere eksempler i bogen.

Bogens 2. afsnit »Fra kvaksalveriets epoke« er meget interessant og lærerigt med mange og righoldige oplysninger. Sammen med det lille leksikon sidst i bogen gør det den til en god lille håndbog. Den er let læselig og vil kunne læses af et stort publikum, hvilket nok er tilsigtet, idet man ligesom fornemmer en opfordring til læserne om at hjælpe med i arbejdet med at indsamle yderligere materiale om »kloge folk« – (er det måske endda hovedformålet med bogen?).

Ejnar Hovesen.

Kristen Bjørnkjær: Barn og barn imellem. Børns sange og rim samlet af . . .
København, Borgen, 1976. 103 s.

Kristen Bjørnkjær blev landskendt i 1976 for en kronik i Politiken og en TV-udsendelse, hvor han præsenterede frække børnesange. Det indbragte ham adskillige vrede læserbreve, bl. a. et hvor det blev dybt beklaget, at en sådan utvivlsomt venstreorienteret »pædagog« havde kunnet lokke uskyldige børn fra Gladsaxe til at synge den slags. Læseren var ikke i tvivl om, at Finn Holten Hansen, som medvirkede i udsendelsen, var ilde tilpas ved det.

Nu foreligger så materialet fra Gladsaxe skoles 4.a og andre klasser, udvidet med hvad Bjørnkjær har kunnet skaffe fra voksne – desværre, som sædvanligt når litterater »gør« i folkeminder, uden kildeangivelser. Skolebørn er hovedkilden, men er de alle fra Gladsaxe, og hvor og når er det øvrige stof blevet brugt? Nogle kunne hævde, at det er den forældede storbyungdom der digter den slags, børn af dårlige forældre (det blev antydnet i de nævnte læserbreve). Alene af den grund havde en kildebeskrivelse været nyttig.

Men i alle fald: ægtheden kan ikke anfægtes. Erik Kaas Nielsen fremlagde lignende sager i »Det lille folk« (1965), måske knapt så frimodigt, men der er en del gengangere. Fra min egen barndom husker jeg også et par af de mindre stuerene rim. Tydeligvis er børmedigtningen fortsat i samme baner som før i tiden. Nuomstunder præges den af TV med politiske figurer, sports- og filmhelte osv., ligesom melodier fra populære TV-serier figurerer (for øvrigt: mange tekster mangler desværre melodiangivelse, og om i hvert fald nogle af dem ved jeg, at de ikke blot siges); men det gennemgående træk er stadigvæk oprør: mod lærere og forældre, mod »pænehed«, mod alt det man skal kunne – der er en mængde fordrejelser af sange og salmer, selv af fadervor; og Vorherre, Jesus, Santa Lucia og kongen må holde for. Alt i nydeligste overensstemmelse med de tanker, Sigmund Freud allerede gjorde sig i »Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten« (1905).

På den baggrund er der noget udsigtsløst i Bjørnkjærs erklærede intention, at få

de voksne til at tage mere afslappet på tingene. For hvis børnenes oprørskhed begravnes i forståelse, mister de et vigtigt udtryksmiddel.

Bengt Holbek.

Margit Brandt: Vintergæk og sommernar

Gækkeri for 100 år siden. Strandbergs forlag 1975. 80 s., ill.

Gækkebreve er i dag et lille krydderi på tilværelsen, specielt for børn, deres forældre og lærere. Men sådan har det ikke altid været, og om gækkevers, gækkebreve og andre skikke af samme slags kan man læse i denne kulturhistoriske skitse af Margit Brandt.

Vintergæk og sommernar er i sit udstyr en pyssed sag, en oplagt gaveidé til den kulturnostalgiske som har alt. Imidlertid har den foruden en præsentation af udvalgte vers fra to gækkebrevsamlinger en kort men tankevækkende fremstilling om vintergækken i skik, digtning og sociale relationer. Forfatteren får sat gækkebrevsikkens i relation til mange relevante og undertiden overraskende kulturtræk i fortiden, men den forskningsmæssigt vigtigste forbindelse knyttes til bindebrevene.

Bindebrevet er kendt i Danmark fra omkring 1600, og skikken at give bindebrev var knyttet til navnedagen eller tamperdagene. Forfatteren mener, at traditionen kan føres tilbage til en konkret binding af navnedagspersonen. Udviklingen går derfra til, at bindebrevet indeholder en uløselig knude og derfra igen til andre former for symbolsk binding for eksempel i gåder. Den eneste løsning fra bindingen var at holde et gilde, at give en konkret gengave for den symbolske gave.

Gækkebrevet har overtaget træk fra bindebrevet, og ved de tidlige gækkebreve var der ikke tale om, at giveneren skulle skjule sin identitet og give endnu en gave, hvis modtageren gættede vedkommendes identitet. Denne udvikling fra bindebrev til gækkebrev begrundes med spændende iagttagelser i de sociale forhold. Til gengæld er udviklingens svage led netop forklaringen på, at giveneren i dag skal give chokoladeæg eller lignende, hvis han bliver gættet. Tentativt kunne man imidlertid foreslå følgende forklaring:

Når anledningen flyttes fra navnedag til foråret, forsvinder motivationen for, at det klart er modtageren, som skal løse sig fra en binding – modtager og giver står i udgangsposition lige. Tilmeld udvikles bindingen fra at være gådeløsning til at være en identificering af giveneren. På et tidspunkt i gækkebrevsikkens udvikling kunne man løse sig ved at gække igen, og så stod det 1–1, symbolsk gave og symbolsk gengave. Men i og med at symbolsk gave–reel gengave ikke er en realistisk mulighed mellem ligemænd, bliver et gækkebrev under de nuværende sociale forhold en opfordring til at sætte en indsats på spil; løser modtageren rebussen, har han vundet indsatsen, løser han den ikke, har han tabt den.

Margit Brandts bog er veloplagt skrevet, og den er mere seriøs, end man umiddelbart får indtryk af. Den er ikke blot til pynt, men fortjener at blive læst – også af fagfolk.

Carsten Bregenhøj.

Lars Friis: Gemmemøbler

Kister, skabe, skuffemøbler og chatoller på Frilandsmuseet ved Sorgenfri. Nationalmuseets forlag 1976. 126 s., ill., tysk resumé. Indb. pris 46 kr.

Afstanden til »Den førindustrielle Bondekultur« er idag blevet så stor, at ingen mere har umiddelbare forudsætninger for at sætte de bevarede bygninger, møbler og redskaber ind i en forståelig sammenhæng. Resultatet bliver derfor ofte, at møblerne ses som noget eksotisk, og en sværmerisk, æstetiserende vurdering af dem er nærliggende. Dette stiller særlige krav til den, der ønsker at formidle stof med tilknytning til denne kultur.

Museumsinspektør Lars Friis, Frilandsmuseet, har med sin bog fortsat en tradition for, med udgangspunkt i museernes genstandsamlinger, at beskæftige sig med bondekulturens indbo. I modsætning til flere tidligere arbejder omhandlende denne genstandsgruppe har han imidlertid i sin fremstilling valgt at koncentrere interessen omkring møbler med en bestemt fællesfunktion: Opbevaring.

Dette er utvivlsomt en pædagogisk fordel for et publikum uden førstehands-

kendskab til den pågældende kultur. Bogens disposition vil virke i samme retning.

I indledningsafsnittet gøres der kortfattet rede for nogle af de kildegrupper, der står til rådighed, når vi ønsker viden om gemmemøbler i 1600-, 1700- og 1800-tallet. Boopgørelser vil kunne fortælle, hvilke typer møbler der var i brug, men de er behæftet med usikkerhed og mangler, og for udformningen af de enkelte møbler er vi henvist til de bevarede eksemplarer. Forfatteren understreger her rigtigt den store slagside, der indtil de sidste årtier har været i museernes indsamlingsarbejde. Denne slagside lader sig næppe rette op.

Huset og dets indretning og de enkelte møblers placering gennemgås med støtte i udmærket valgte illustrationer, der, ligesom samtlige genstandsillustrationer, er hentet fra Frilandsmuseet. – Som selvkritik af museets interiørstillinger bringes et billede af øverstestuen i Fløng Møllegård, og betegnelsen »skatkammer« for dette rum bliver pludseligt klar.

Huset og møblerne får yderligere perspektiv gennem redegørelse for det økonomiske system, »forrådshusholdningen«, som de også var et produkt af, og et udtryk for.

Efter i indledningsafsnittene at have behandlet de økonomiske og funktionelle rammer møblerne indgik i, gennemgår forfatteren de enkelte møbeltyper i afsnit om kister, skabe og et om skuffemøbler og kombinerede møbler. Tidsperspektivet går her fra den sene Middelalder og til omkring 1900, så karlekammerskabene og pigernes kommoder kommer også med. – Det havde i disse afsnit været en fordel, om de underrubrikker, der i indholdsoversigten er anført under de enkelte afsnit, også havde været brugt i selve teksten. De godt 40 sider, som afsnittet om kister omfatter, kunne med fordel brydes op i flere markerede underafsnit.

I behandlingen af de enkelte møbeltyper redegøres der for formvariationer og konstruktioner, ligesom stilelementer og nogle egnspræg behandles. Det er herved mærkbart, at forfatteren har været bundet af den foreliggende forskning. Enkelte egne er således sparsomt dækket eller helt udeladt. Denne skævhed gælder tillige billed-

stoffet, bundet som det er af Frilandsmuseets samlinger, uden at det dog føles som en afgørende skævhed, blot som enkelte huller i mønstret.

Ved sin gennemgang af stilelementer og egnspræg kommer forfatteren flere gange ind på den rolle økonomiske konjunkturer kan have spillet for accept af og fastholden ved bestemte stilelementer og møbeltyper. Den ældre antagelse af en sammenhæng mellem indførelse af skorstene og brugen af at male møblerne berøres også med en bemærkning om, at tiderne netop bedredes for den danske bonde ved midten af 1700-tallet. – Det var således snarere de økonomiske forhold, der betingede de to innovationer, hvis der da overhovedet var tale om en innovation hvad angår de malede møbler. – Det bevarede genstandsmateriale fra før 1750 er meget begrænset.

Det samme gælder imidlertid ikke materialet fra efter dette tidspunkt, og forfatteren peger her på muligheden af, at et grundigt studium af bevarede møbler med sikre oplysninger om oprindelsessted og alder vil kunne besvare spørgsmålet, om der har været tale om egnspræg i farvevalget. – Denne påpegnings af et muligt undersøgelsesområde følger efter gennemgangen af de farver, der stod til rådighed i 1700- og 1800-tallet, og kan stå som et eksempel på den måde, stoffet er behandlet.

Meget er kommet med på den begrænsede plads, og dog har forfatteren valgt ikke at springe over de mange områder, hvor vor viden endnu er usikker og mangelfuld. I stedet fremhæves de, og der rejses spørgsmål. Læseren gives derved fornemmelsen af at følge et arbejde, på vej mod nye sammenhænge, og man spørger uvilkårligt: Kommer der snart mere?

Det er ikke rimeligt at bruge megen plads til at fremhæve mindre fejl og mangler, blot må man undre sig over, at ikke alle viste genstande er daterede. Ligeledes kunne man efterlyse en omtale af den omfattende bestand af hylder, småskrin, linbakker og andet, der også brugtes til opbevaring. – Dette skal dog ikke overskygge det positive, at vi med Gemmemøbler har fået en god introduktion til en væsentlig del af inventaret i Frilandsmu-

seet, og i 1600–1800-årenes bondehjem. At lay-out og udstyr desuden virker tiltalende og prisen rimelig burde sikre den stor udbredelse.

Lars Holst.

H. Nørgaard Pedersen: Limfjordssjægten
Udg. af Fiskeri- & Søfartsmuseet, Esbjerg, og Limfjordsmuseet, Løgstør, 1976. 99 s., ill.

Knud Tophøj: Fra Peder Rimmens Tid
Udg. af Fiskeri- & Søfartsmuseet, Esbjerg, og Vendsyssels Historiske Museum, Hjørring, 1976. 134 s., ill.

Gennem de sidste år har Fiskeri- & Søfartsmuseet i Esbjerg udgivet en lang række bøger om fiskeri og søfart. Materialet til disse er enten blevet indsamlet og bearbejdet af museets medarbejdere, eller det har været primært erindringsstof, nedskrevet eller indtalt på bånd af meddelelsen selv. De to bøger, som museet nu har udsendt i samarbejde med henholdsvis Limfjordsmuseet og Vendsyssel Historiske Museum, repræsenterer imidlertid en anden genre. Begge forfatterne er amatører, forstået på den måde, at de ikke gennem deres uddannelse har fået teknikker i hænde til beskrivelse og fortolkning af de erhvervskulturelle sammenhænge, som de ønsker at belyse. Genren er ingenlunde ny; man kan nævne kredslege J. S. Møllers udmærkede værker »Mor og Barn i dansk Folkeoverlevering« og »Fester og Højtider i gamle Dage«, ligesom flere af Dansk Folkemindesamlings ældre udgivelser. Man må imidlertid kunne tillade sig at stille samme krav til en amatørs arbejde som til en fagmands, nemlig at han evner at finde relevant stof og fremlægge det i en veldisponeret form med en fyldestgørende redegørelse for kilderne til de forskellige oplysninger.

Betæneligheder ved genren melder sig i vekslende grad ved læsningen af de to bøger, Knud Tophøjs »Fra Peder Rimmens Tid« og H. Nørgaard Pedersens »Limfjordssjægten«. I begge tilfælde har den væsentligste kilde været forfatterens fader, der selv har været udøver af det i bogen beskrevne erhverv. Desuden har

forfatterne indsamlet supplerende materiale hos andre, fortrinsvis ældre folk med førstehåndskendskab til de behandlede emner. Nørgaard Pedersen bringer således i sin bog en meddelelseliste på 25 navngivne personer, af hvilke kun et par enkelte ikke enten er fiskere eller bådebyggere. Der er desuden benyttet et mindre udvalg af trykte kilder, anført i noter og litteraturfortegnelse bag i bøgerne; og endelig har Tophøj anvendt det utrykte materiale i »Journal for Faresignalstationen Hirtshals«.

Hvorledes har forfatterne da behandlet deres kildemateriale? Først H. Nørgaard Pedersens bog »Limfjordssjægten«. Forfatteren anfører her i begyndelsen af bogen, at »formålet med disse optegnelser skulle . . . være at bevare nogle kendsgerninger vedrørende vore forfædres færden på fjorden som fiskere, men med sjægten som midtpunkt, og på en sådan måde, at der skulle blive en beskrivelse af sjægten som limfjordsfiskernes fartøj ud af det.« Bogen er opdelt i otte hovedafsnit: Limfjorden, hovedafsnittet Sjægte og andre bådtyper, Kapsejlads, Reguleringer og kontrol, I fremmede farvande, Sjægtens afløser, De sidste sjægte, og endelig Et glimt fra gamle dage. Afsnittene er af meget uens længde, og de er underopdelt i småafsnit med særskilt tekst i marginen. Denne underopdeling nærmer sig sine steder det paradokse, som i afsnittet »Fiskende fokkeskøder«, der fylder 3/4 linie. Underopdelingen har desuden fremmet den springende og anekdotiske fortællestil.

Hovedafsnittet, der fylder ca. halvdelen af bogen, rummer en gennemgang af bådtypens mulige herkomst fra Sydnorge, dens videre lokale udvikling, dens indretning og tilbehør, sejlføring og sejlteknik, af havne og ankerpladser, bådebyggere og sejlmagere og endelig af andre beslægtede bådtyper i Limfjorden. Desværre er de enkelte afsnit i nogen grad blandet mellem hinanden uden naturlig rækkefølge, og kendsgerninger er der for lidt af. Læseren får hverken noget indtryk af »sjægten som limfjordsfiskernes fartøj« eller af den mangeartede brug af fartøjet, som forfatteren selv nævner i begyndelsen af bogen. Afsnittet om typens herkomst og

udvikling er præget af glsninger, og det burde have været stærkt forkortet, når det ikke har været muligt at finde mere konkret materiale. Man kunne også have ønsket sig en langt mere grundlig gennemgang af bådebyggernes virksomhed end det tynde afsnit om A. P. Andersen, der for en udenforstående er et uforståeligt forsvar for en enkelt bådebyggers arbejder.

Det følgende afsnit om kapsejladsoptager forholdsvis for megen plads i bogen. Sjægten var dog i første række et arbejdsredskab, ikke et lystfartøj. Afsnittet fylder lige så meget som det noget vigtigere emne: I fremmede farvande, der skulle belyse sjægtens plads i de arbejdsvandring, som limfjordsfiskerne tog på ud i andre farvande for at få årets indkomster til at nå sammen. Desværre er det heller ikke her lykkedes forfatteren at få stoffet til at bære. Der er langt mellem kendsgerningerne, og det kan undre, for netop om dette emne findes både litterære belæg og en rig mundtlig tradition. De øvrige afsnit virker påklistede for at få bogen op på et rimeligt sidetal. Med forfatterens meddelelister i mente er det forbavsende, at der ser ud til at være tale om stofnød.

Så vidt vides er det første gang, der udgives en samlet beskrivelse af en enkelt dansk fartøjstype, og forfatteren har således hverken haft gode eller dårlige forbilleder at gå ud fra. Kritikken af bogen retter sig derfor ikke alene mod forfatteren, men i lige så høj grad mod de to museer, der står som udgiverne. Hvis dette skal være bogen om sjægten, burde udgiverne sammen med forfatteren have arbejdet på en tilvejebringelse af yderligere solidt kildemateriale og på en stramning og frem for alt en bedre disponering af den foreliggende tekst. Det ikke særlig spændende billedvalg falder vel også i nogen grad tilbage på udgiverne.

Hvad angår Knud Tophøjs bog »Fra Peder Rimmens Tid«, så er den – bortset fra den uforståelige titel og en Indholdsfortegnelse, der absolut ikke giver nogen oversigt over Indholdet – et noget mere vellykket eksempel på et samarbejde mellem to museer og en lægmand. Forfatteren har i hovedtræk koncentreret sig om at give en skildring af de fartøjer og red-

skaber, der var i brug i fiskeriet ved Hirtshals omkring 1900. Man får således en fylldig gennemgang af den særlige Hirtshalspram, af sejljoller, havbåde, fladbåde og snurrevodskuder. Også fragtskuder, hjemmehørende i Hirtshals, og den lokale roredningsbåd får et afsnit, skønt disse bådtyper må siges at være noget i periferien af bogens emne. Af redskaber omtales hestevod, landdragningsvod, snurrevod, garn, makrelnot, hummerring og -tejner, bakker og enkelte mindre redskaber samt tilbehør til fiskeriet som ankre, bøjer, tovværk m. v. Beskrivelserne er ledsaget af mange udmærkede fotografier og tegninger.

Forfatterens skildring efterlader dog læseren med mange spørgsmål. Således får man kun et meget vagt begreb om fiskeriets årsrytme, om de enkelte fiskeriers økonomiske betydning, om de nævnte bådtyperes antal og anvendelse til forskellige fiskerier, om fordelingen af redskaber mellem bådælavene, om bådælavenes sammensætning og økonomiske vilkår o. s. v. Var det sådan, at hvert bådælav ejede alle de nævnte redskaber og flere forskellige både til et fiskeri, der varierede efter årstiden, eller var der tale om en vis grad af specialisering mellem bådælavene indbyrdes? Eller blev visse fiskerier drevet af voksne arbejdsduelige mænd, andre af drenge og gamle fiskere? Spørgsmål, der tilsyneladende kunne være blevet besvaret ved en nøjere udspejling af forfatterens meddelere.

Forfatteren indleder og afslutter bogen med spørgsmålet om, hvorvidt Hirtshals' befolkning omkring 1900 var »fattige fiskere«. Spørgsmålet synes ikke at have megen sammenhæng med bogens indhold. Det er ingen socialhistorie, og heller ikke – hvis ordet »fattig« skal tages i mere overført betydning – nogen åndshistorie. Bogens værdi ligger i gennemgangen af de lokale bådtyper og i det store udvalg af detaljerede illustrationer.

Kildekritisk har begge bøger svagheder. Særlig i Nørgaard Pedersens bog er det meget vanskeligt at skelne mellem forfatterens egne ræsonnementer, oplysninger fra trykte kilder og optegnet traditionsstof; men også i Tophøjs bog kunne man have ønsket sig en fyldigere redegørelse for

kildematerialets tilvejebringelse og udnyttelse. De få biografiske noter om hovedkilden, forfatterens fader, er langt fra tilstrækkelige.

Ellen Damgaard.

**Morten Lundbæk (red.):
Dansk fiskeri før industrialiseringen**
Nationalmuseet, Kbh. 1975. 100 s., ill.

George Nellemann: Ålejern og andre lystre
Nationalmuseet, Kbh. 1975. 48 s., ill.

Nationalmuseet har i 1975 udgivet to bøger om dansk fiskeri. »Dansk fiskeri før industrialiseringen«, som er redigeret af Morten Lundbæk, rummer følgende bidrag: en indledning ved Holger Rasmussen, afsnit om lysterfiskeri ved George Nellemann, om brejl, glib og kranje ved Ole Højrup, om vadfiskeri ved Holger Rasmussen, om krogfiskeri ved Peter Ottosson, om garnfiskeri ved Morten Lundbæk, om fiskegård og ruse ved Ole Højrup samt en litteraturoversigt.

Et af afsnittene herfra, George Nellemanns om ålejern, genfindes i udvidet form under titlen »Ålejern og andre lystre« i Nationalmuseets lille håndbogsserie. Fra NEU's arkiv har forfatteren hentet et udvalg af ålefiskernes egne beretninger og illustreret dem med fotografier og tegninger af de redskaber, der blev brugt ved fiskeriet med lystre. Sammenstillingen er ganske upretentiøs, men illustrativ; og bogen kan, som forfatteren siger i forordet, bruges som en håndbog i lysterfiskeri, når man vel at mærke gør sig klart, at hovedparten af de beskrevne redskaber i dag er ulovlige. Som en orientering for lysterfiskere er der derfor bag i bogen anbragt et udvalg af de nugældende fiskerivedtægter. En håndbog som denne vil dog også kunne glæde samlere af ålejern, ligesom den vil kunne gøre god nytte på museerne ved bestemmelse af de enkelte redskabers navn og brug. Desværre skæmmes bogen af en kedelig lay-out; sammenhobningen af forskellige illustrationsformer, skrifttyper og skriftstørrelser på samme opslag forvirrer blikket.

Anderledes nydelig er bogen om »Dansk fiskeri før industrialiseringen«. Teksten er

sat tospaltet, og det brede format lævner plads til illustrationer af en ordentlig størrelse. Titlen lader én forvente en bredt anlagt sammenhængende skildring af dansk fiskeri før – som det siges i indledningen – motorbådene, havneanlægene og de forbedrede afsætningsforhold, som jernbanerne gjorde mulig. Holger Rasmussens indledning lover da også godt. Her opridses han i korthed det førindustrielle fiskeris særegenskaber: dets bundethed af sæsoner, hvor fisken stod nær ved kysten, dets rige variation mellem forskellige fangstmåder og de dertil hørende redskaber, og dets udøverses skiftende erhvervscombinationer. »De folk, der driver fiskeri, nærer sig tillige af liden jordbrug og avling samt går i dagløn, når vejret ej tillader dem at bruge søen«, som det citeres fra Svanekø.

Resten af bogen præges imidlertid af en iøjnefaldende mangel på en fast redaktionel hånd og af en svigtende evne hos flere af forfatterne til at udnytte og formidle det foreliggende kildemateriale. I de fleste afsnit taber man totalt fiskeribefolkningen, arbejdsårets rytme, husholdningsøkonomien og fangstens afsætning af syne, mens til gengæld den rent tekniske beskrivelse af redskaberne tager overhånd i en grad, så man på sine steder aner museets kartotekskort som eneste kilde til forfatterens viden om fiskeri. Man må også beklage, at kun Holger Rasmussen i sin indledning og i afsnittet om vadfiskeri benytter sig af den tidskolorit, som citater fra 1700- og 1800-årenes kilder giver. De øvrige bygger tilsyneladende så godt som udelukkende på NEU's materiale, der er udmærket, men som med den givne tidsbegrænsning må siges at ligge vel sent.

Bogens største svaghed er imidlertid disponeringen af stoffet. Holder man sig titlen for øje, må man undre sig over, at redskaber med uhyre begrænset udbredelse i tid og rum har fået lov at brede sig over flere sider, mens f. eks. bundgarnet spises af med 11 linier! Begejstringen for det sære udarter i enkelte afsnit til filologiske og kulturhistoriske pedanterier. Også temmelig private vurderinger vinder indpas; når det påpeges, at skullergårdsfiskeriet »gav livet indhold og spænding

på en isoleret ø«, er det tydeligt set fra landliggerens synsvinkel.

Man kunne således have ønsket sig en redegørelse for de principper, der har ligget til grund for bogens disposition. Det er ganske tydeligt ikke en afvejning af de enkelte redskabers betydning i økonomisk, geografisk eller social henseende, men snarere et tilfældighedens princip, hvor den enkeltes interesse har fået lov at overordne sig helheden. En strammere redaktionel linie kunne have hindret dette, ligesom man også fra redaktionens side kunne have tilstræbt en mere egal sprogtone. Det er blot en detalje, men betegnende, når en af forfatterne blandt andre dialektale udredninger ikke kan beslutte sig for, om han skal skrive »en« eller »et« brejl.

Ellen Damgaard.

Hanne Poulsen: Gallonsfigurer og ornamenter på danske skibe og i danske samlinger

Rhodos, Kbh. 1976. 207 s., ill.

Med udsendelsen af Hanne Poulsons bog har forlaget for en pris af 278,- kr. givet interesserede lejlighed til at »se sig møt« i en maritim specialitet fra grænseområdet mellem stlhistorie og skibsbygning.

På de 207 sider får vi besked om, hvordan gallonsfigurer og andre ornamenter er blevet til og har set ud på orlogsfådens og handelsflådens skibe. Der er et væld af fine fotografier i farve og sort/hvid.

Hovedvægten i bogen ligger på orlogsfåden, som får 53 sider, og på en typologisk oversigt over gallonsornamenter i handelsflådens skibe. Orlogsskibenes fremtrædende placering forekommer rimelig, da udsmykningen især blev brugt i flådens skibe, og da det rige kildemateriale i Søetatens kort- og tegningssamling samt de bevarede gallonsfigurer på Holmen kun er kendt af relativt få. I denne sammenhæng kunne Hanne Poulsen også godt have udnyttet Orlogsmuseets fine samling af voksmodeller af gallonsfigurer.

Den detaljerede typologiske oversigt over gallonsornamenter i handelsskibe er måske knap så rimelig, for, som Hanne Poulsen også gør opmærksom på, så viser Skibsregistret, at i tiden 1860–90 havde kun 8 % af skibene denne udsmykning.

Endvidere har bogen et afsnit om gallonsbilledhuggerne H. J. og W. E. Møen, som giver et levende billede af faderens og sønnens arbejdsform og -vilkår.

Michael Malling har givet værket en pæn og klar lay-out.

På smudsomslagets bagside påstår forlaget, at »Alt væsentligt kildestof til denne bog er her for første gang trykt og publiceret«. Det er nok lidt flot sagt, da Hanne Poulsen i Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1974 s. 75–118 og 1975 s. 42–83 har skrevet to artikler, der med små redaktionelle ændringer er indgået i bogen, hvor de udgør 82 sider.

Alt i alt: En flot bog – måske især for dem der holder af maritime antikviteter.
Hans Jeppesen.

Marianne Zenius:

Genremaleri og virkelighed

En kildekritisk analyse over billeder af Chr. Dalsgaard, J. Exner og F. Vermehren. 256 sider, rigt illustreret. Skrifter udgivet af Lokalhistorisk Afdeling nr. 6.

Det er et skarpsindigt stykke oprydningsarbejde, Marianne Zenius har udført i sin bog »Genremaleri og virkelighed. En kildekritisk analyse over billeder af Chr. Dalsgaard, J. Exner og F. Vermehren«. Hun har omsat den voksende usikkerhed overfor disse maleres værd som sandhedsvidner til omhyggelig undersøgelse. Og hun kommer, som man kunne vente det, til, at »genremaleriernes kildeværdi som beretning i mange tilfælde er tvivlsom. Som hovedregel må man i hvert fald gå ud fra, at et billede er et sammenstykket atelierarbejde, indtil andet er bevist.« Nu skal man huske på, at disse romantiske malere aldrig gav sig ud for at være realister i nøjeregnende forstand. De fulgte professor Høyens bud fra 1844 om at gå ud i landet og finde de sørgelige rester af det nordiske kæmpeliv. Hvad de fandt var en virkelighed, der ikke helt passede til forventningerne, men så pyntede de på den. De forædlede resterne, gav de grimme bønder et lag smilke. Høyens parole var et led i den historisk-romantiske graven heltelivet i Norden frem. Det var ikke virkeligheden

disse malere søgte, det var en poetisk virkelighed, de havde med hjemmefra; at der så skete det for flere af malerne, at de »opdagede« den virkelige virkelighed, da de først kom ud, – det er en anden sag, og en interessant sag. Nogle af dem fik endda sympati for de fremvoksende demokratiske kræfter.

Usikkerheden over for bl. a. Dalsgaards, Exners og Vermehrens skildrierer er kommet, fordi de skrupelløst er blevet brugt til at illustrere utallige værker om dansk folkeliv, dansk bondeliv eller hvad man nu har kaldt det. Efter Marianne Zenius' bog kan man ikke – i hvert fald ikke i såkaldt videnskabelig sammenhæng – bruge disse billeder uden nøje at gøre rede for omstændighederne ved dem. At man fremdeles skal bruge disse billeder er en anden sag. Hvis man holdt op med det, ville det svare til, at folkemindeforskere holdt op med at bruge et værk som Danmarks gamle Folkeviser! Det er i sit anlæg og udførelse en parallel til genremalerierne. – DgF og de andre poetiske fremstillinger af folkelivet skal bruges med den begrænsning, som ophavsmændenes poetiske formål indebærer.

Set som en helhed er det et forløjet billede, genremalerne har lavet af de danske bønders tilværelse. Det er befolket af søndagsbønder. Her tantes og fjases og sukkes og elskes. Helt fremragende er Marianne Zenius' sammenstilling af glansbillederne med Fanø-boen Anders Sørensens beskrivelse af sin bedstemors sidste arbejde. Exner malede som bekendt mange hyggelige og lavendelduftende kerner i folkedragt på Fanø: »Sidste Gang jeg saa hende i Arbejde, var en raakold Dag i Slutningen af September. Det ene af Byens Bagerier var brændt, og Slagteren havde købt Ruinerne for at anvende de brugbare Sten til en Nybygning. Stærke Mænd havde væltet Murresterne og nu var min Farmor og nogle andre gamle Kvinder i Færd med at rense Stenene for Cement og Kalk. De sad i deres mørke Enkedragter mellem de sodsværtede Ruiner som en Flok sorte forpjuskede Fugle. Dette Billede, sort i sort som en Kultegning, er en af de skarpeste Erindringer fra min Barndom, dybt præget af mine Følelser af Kærlighed og Skam og med en

social Baggrund som jeg dengang kun dunkelt anede.

Jeg saa dem først da jeg gik i Skole om Morgen, og de sad der stadig, da jeg gik til Middag . . . Det var et trøstesløst Syn at se min Farmor ved dette anstrengende og snavsede Arbejde i det kolde Vejr. Hendes Hænder var sorte af Sod, som hun ogsaa kom til at tvære ud i Ansigtet. Hun havde slaaet sine Fingre paa Stenenes skarpe Kanter, saa Blodet pibledede frem, ganske langsomt – som var der ikke meget Blod tilbage i de magre Hænder . . . Hendes Ansigt var forpint, og hun flyttede sig ustandselig, fordi det øjensynligt gjorde ondt at sidde paa Murbrokkerne, selv om de sad paa Sække. Hendes Nødv, som var Postbud, inspicerede ogsaa Arbejdet, og han sagde det, jeg havde tænkt:

– Er det ikke svært for dig, Ann Most?«

Marianne Zenius er omhyggelig i sine enkeltanalyser af billederne. Hun kritiserer dem ved hjælp af sin saglige viden om boligindretning og byggeteknik og ved hjælp af breve, skitsebøger og andre ud-sagn, der kan belyse den pågældende kunstners arbejdsform. Sommetider er hendes udtryksform lidt underlig, som når hun om mennesker paa Vermehrens billeder, der ikke laver ret meget, siger, at »Deres aktivitetsniveau er ringe.« (!). Et enkelt spørgsmål rejser sig ved læsning – jeg ved slet ikke noget om det – men er der ingen af d'herrer, der har brugt fotografi?

Bogen munder ud i nogle antydninger om, at dette oprydningsarbejde bør gribe om sig. De billeder, vi har lavet af folkelivet, bl. a. dem museerne bruger, skal undersøges og korrigeres. Et sådant arbejde er i gang på flere områder. Men det rører ogsaa ved det åbenlyse behov, der er for en videnskabshistorisk beskrivelse af etnologien, folkemindvidenskaben og tiliggende fag og discipliner. Det er nødvendigt at få trukket frem i lyset, hvor nøje etnologien afspejler de herskendes forestillinger om »folket«. Skal i al fald folkemindvidenskaben ud af det umiskendelige dødvande, hvori faget befinder sig, må der foretages en omhyggelig kritisk gennemgang af fagets historie set i forhold til samfundets udvikling. Opgøret

med den æstetisk-romantiske arv må drives i bund!
Eske K. Mathiesen.

Dansk folkelig skildret af kendte danske forfattere

Udvalgt af Claus Brøndsted. Kbh. 1976. 176 s.

Forlaget Forum har som led i en antologiserie udsendt et udvalg af folkelivsskildringer i dansk litteratur. Ideen er god nok, men vanskelig at realisere, for hvor skal man begynde, og hvor skal man ende i det vældige stof, der står til rådighed. Man har tilsyneladende haft en dobbelt målsætning: dels så vidt muligt at komme hele kompasset rundt i de forskellige sociale miljøer, dels at medtage de vigtigste af de danske forfattere, som udmærker sig som miljøskildrere. Bogen rummer da også en række klassiske godbidder fra fiktionsprosaen som f. eks. Goldschmidts Tømmerpladsen og Johs. V. Jensens A. Conradsen. Hertil følger sig enkelte bidrag af anden art. Folkelivsforskningen er repræsenteret med H. F. Feilbergs skildring af jul i bondegården, H. P. Hansens artikel om renlighed i gamle dage og uddrag af etnologerne Moustgaard og Damgaard's bog om en apotekerfamilie på Vesterbro.

Den dobbelte målsætning har givet bogen som helhed et noget tilfældigt præg. Det er f. eks. rimeligt at Blicher er medtaget, men der findes på den anden side langt bedre herregårds- og præstegårdsskildringer end dem, der er sakset fra hans forfatterskab. Endnu en indvendig: Hvis bogen skal være appetitvækker og introduktion til det væld af miljøbeskrivelser, der findes i den danske litteratur, så burde den have været forsynet med ordentlige henvisninger til de værker, hvorfra uddragene stammer. De få oplysninger, der er givet, er mildest talt utilstrækkelige.

Bjarne Stoklund.

Per-Olof Johansson:

Bonde-Practica eller Veyr-Bog

Folkelæsning I 300 år. Privattryk 1975. 90 + 100 s., ill.

Landbrugets ve og vel afhænger som bekendt af vejrguderne. Sådan er det i dag,

og sådan har det altid været. Der var derfor også en bog, som var ret uundværlig, og som fandtes i de fleste bondehjem ved siden af biblen og salmebogen, nemlig almanakken. I den kunne bonden følge med i månens og stjernernes stilling, og han kunne indtil et godt stykke op i 1800-årene tillige få at vide, hvordan vejret ville blive i de enkelte måneder. Der var imidlertid også en anden bog, som gav svar på sådanne vigtige spørgsmål, og den lod sig i modsætning til almanakken bruge år efter år. Den kaldtes bondepraktika eller vejrbog og har til dels de samme historiske forudsætninger som almanakken. Den indeholder en ikke særlig stringent ordnet blanding af anvisninger på at tage vejrvarsler, »skønne bonderegler« for, hvornår forskellige arbejder bør udføres samt detaljerede regler for, hvor og hvornår man bør årelade sig. Indholdet er blevet sammenstykket i Tyskland engang i løbet af 1500-årene, og den første danske udgave kom i 1597. Siden er bogen blevet udsendt i talrige nye udgaver, men næsten uden ændringer i tekst og illustrationer.

Mens man i Sverige, takket være Sigfrid Svenssons omfattende undersøgelser, ved ganske god besked om bondepraktikaens udbredelse og dens betydning for svensk folketradition, så ved vi herhjemme meget lidt om denne ejendommelige folkebog. Det er derfor fortjenstfuldt, at Per-Olof Johansson har ønsket at gøre opmærksom på bogen. Præsentationen er udformet som en lille kassette, der indeholder to små bøger. Den ene er en facsimileudgave af en bondepraktika fra 1744. Den anden indeholder udgiverens meget personligt formede refleksioner over og kommentarer til folkebogen. Den indeholder tillige fyldige, transskriberede uddrag af teksten, som udgiveren har sammenstillet på sin egen måde. Blandt de oplysninger, som gives, må særlig fremhæves en detaljeret fortegnelse over kendte danske udgaver af bondepraktikaen samt fyldige litteraturhenvisninger.

Bogen er udsendt som privattryk, men et antal eksemplarer er stillet til rådighed for boghandelen gennem foreningen Danmarks Folkeminder, hvis medlemmer i øvrigt kan købe den til særpris.

Bjarne Stoklund.

Inger Sorgenfrei: Byer er ikke ens
Gyldendal 1976, 63 s., illustreret. Kr. 45,-.

Bogens ide er helt oplagt og klart pædagogisk velvalgt: på baggrund af et meget langt, generelt, tidsperspektiv på byudviklingen i Danmark fra 700-tallet til i dag, følges den konkrete udvikling i 4 danske byer, hvis forskellige udvikling følges i parallelle afsnit: byer er ikke ens, de har forskellig baggrund og bliver derfor forskellige. Sigtet er tilsyneladende at give baggrund for diskussion af de mange og store problemer, som byernes situation i dag rummer.

Det er en ambitiøs ide, og forehavendet er i mine øjne desværre ikke rigtig lykkedes, det kniber med at få baggrund og nutidig/fremtidig situation koblet sammen, og mange sammenhænge bliver ikke rigtig interessante eller frugtbare. Bogen kan ses som et eksempel på, at tværfagligt arbejde nok fungerer bedre, hvis flere fags udøvere kombinerer deres særlige viden og synsmåde, end hvis »alle skal kunne alt«. Som arkitekt med kendskab til generel byudvikling og byplanlægning kunne Inger Sorgenfrei tilføre gennemgangen af det historiske forløb frugtbare og væsentlige perspektiver, som en faghistoriker ikke ville få øje på. Kun i de små, ikke altid lige givende kortskitser, der illustrerer de 4 byers udvikling, rører byplanlæggerens punkt sig imidlertid. I de 6 kapitler, hver på 2 sider, der hver omhandler ca. 150 år af danmarkshistorien som baggrund for de 4 byers udvikling i den samme periode, har Inger Sorgenfrei nærmere valgt at give et stærkt sammentrængt rids af danmarkshistorien i almindelighed, omend med særligt henblik på byernes udvikling. I betragtning af hvor begrænset pladsen er, er det lykkedes ganske godt – omend lige lovlig hurtigt – at redegøre for nogle af de lange linier i historien, og vægten er helt rimeligt lagt på produktionsforholdene, den elementære sammenhæng mellem fødevarerproduktion og byudvikling. Men fremstillingen skæmmes af, at den tydeligvis i meget høj grad er baseret på andre stærkt sammentrængte, lignende, fremstillinger (hvilke kan ikke konstateres, der er ingen henvisninger til den anvendte litteratur). Mangelen på førstehåndskendskab bevir-

ker, at de mange forklaringer på sammenhænge bliver for enkle og for upræcise, fremstillingen er til tider ret springende, af og til selvmodsigende. For eksempel hævdes det s. 25, at Erik af Pommern ved et simpelt magtbud var i stand til at fratage de ellers så mægtige hanseater alle deres handelsprivilegier i Danmark. Til skade for vor nationale stolthed er det jo en mildt sagt lidt utilstrækkelig forklaring, men dertil en temmelig forbavsende forklaringsmåde for en forfatter, der i øvrigt lægger vægt på de store økonomiske sammenhænge bag politiken.

Lige så forbavsende – men traditionel – er forklaringen på 1700-tallets jordreformer: dyrkningsmetoderne under godsdriften er ikke »rationelle«, men hvor bønderne er selvejere, dyrkes jorden med større lyst og udbytte. »Enkelte godsejere ser i praksis, at frihed er bedre end tvang« (s. 37).

De 4 byer, der er valgt som eksempler, er: Ribe (købstaden), Esbjerg (stationsbyen), København (hovedstaden) og Ballerup (forstaden/sovebyen). De parentetiske karakteristikker er forfatterens egne. Det må nok siges at være et noget problematisk valg. Vil man endelig tale om købstaden som bytype (ordet dækker jo blot nogle førhen eksisterende formelle, juridiske rettigheder, fælles for en række i øvrigt højest forskellige bytyper) er Ribe næppe den mest typiske danske agrare købstad, dertil er dens udvikling for stærkt præget af helt specielle geografiske og politiske forhold, og dens præg af embedsmandsby for stærkt. At sætte netop denne by som modstykke til Esbjerg er næppe rimeligt. Den anden naboby, Varde, havde været et langt bedre eksempel på den agrare købstad overfor industrialismens by. Netop afsnittene om Esbjerg afslører i øvrigt svagheden i bogens klare, men meget stramme disposition: 1 side pr. by for hvert tidsafsnit. Derved bruges 5 af 7 sider om Esbjerg på en noget sejpint beskrivelse af tiden, før byen kom til, da der på stedet kun var 1, siden 2 gårde – selv i det spredtbebyggede Vestjylland ikke nogen typisk bebyggelse. Til gengæld giver Sorgenfrei tilsyneladende helt op overfor alt det stof om byen Esbjerg, der så skal stoppes ind på de sidste to sider,

som da også er blevet så summariske, at resultatet er ret uinteressant.

Det er muligvis bevidst, at man ikke gør det klart, om bogen er en skolebog, eller den henvender sig til et voksent publikum. Den er næppe særlig velegnet som skolebog, der mangler f. eks. komplet kildehenvisninger, og teksten i by-afsnitene er for lidt konkret, dvs. den er upædagogisk. Den danner derved ikke det supplement til de generelle afsnit, som den er tænkt til. Bogen giver i det hele taget ret lidt konkret information, det er prisen for de lange linier, når den viden, der ligger bag, er ret overfladisk.

Men bogen kan måske – som det ifølge bagsidenoterne er hensigten – virke som en igangsætter til, at man begynder at sætte sig lidt nøjere ind i sin egen bys udvikling set i en større sammenhæng. Det vil jo ikke være så ringe i disse samtidshistoriske tider, men det vil til undervisningsbrug kræve et meget stort forarbejde fra lærerens side.

Dorte Haahr Carlsen.

Peter Skautrup: Dansk sprog og kultur
Udvalgte afhandlinger og artikler 1921–1971. 1976. 234 s., ill.

I anledning af Peter Skautrups 80 års dag 21.1.1976 har hans forlag Gyldendal med støtte fra G. E. C. Gads Fond, Aarhus Stiftsbogtrykkeri og Dansk Sprognævn udsendt en samling udvalgte afhandlinger og artikler gennem 50 år under titlen »Dansk sprog og kultur«, der dels minder os om »hans« Institut for jysk sprog og kultur ved Århus Universitet og »hans« tidsskrift Sprog og Kultur, dels om at hans virkefelt gennem et par generationer hverken er begrænset til jysk eller er snævert sproghistorisk. Hans hovedværk, Det danske sprogs historie I–IV (1944–68 + registerbind 1970), som snart bliver tilgængeligt på et verdenssprog, kunne med nogen ret have båret samme titel.

De 26 afhandlinger og artikler, der er udvalgt og redigeret af Allan Karker i samarbejde med forfatteren, skal ifølge forordet »markere spændvidden i forskerens emnevalg og fremstilling fra det danske sprogs tilblivelse i den tidlige middelalder til sognedialektens socialt betingede forvandling

i nutiden, fra opstillingen af den videnskabelige hypotese til den almentilgængelige sammenfatning i kronikkens eller foredragets form.« Det er tillige en god idé at samle og optrykke værdifulde artikler, der er spredt og gemt rundt om i talrige årbøger, tidsskrifter og aviser, og især i festskrifter – ikke færre end 11 af stykkerne er festskriftbidrag.

Hovedhensigten med udvalget er virkelig nået; man får et klart indtryk af spændvidden i Skautrups forfatterskab, selv om en emneopdeling i stedet for den valgte kronologiske ordning nok havde gjort det endnu klarere, og selv om store og vigtige arbejdsfelter som tekstudgivelse (bl. a. tre store bind i Danmarks gamle Landskabslove), leksikografi (henimod 1000 spalter i Ordbog over det danske Sprog, i tyverne, Et Hardsysselmål 1927–30 og nu hans hjertebar, Jysk Ordbog), stednavneforskning og topografi (Traps Danmark) kun er svagt eller slet ikke repræsenteret. Sprog-historie og dialektologi er tilgodeset med velvalgte eksempler, således den tidlige afhandling om folke- og sprogblending i et vestjysk sogn (1921), der foregriber moderne socio-lingvistiske studier, diskussionen om dialektkriterier og deres værdi (1937), den dialektgeografiske undersøgelse af kostaldens navne (1949) og »skitsen« om suffixet -ele, -elig (langele, sildele, villele etc.) i vestjysk (1971). Almindelige sprogproblemer og forholdet mellem rigssprog og dialekt er repræsenteret med afhandlinger som Sprogskiftet i dansk i 14. årh. (1929) og artikler og foredrag som Undervisningens indflydelse på sprogudviklingen i Danmark (1956) og foredraget Sproget og kulturen (1948–1958). En af Skautrups »mærkesager«, interessen for og arbejdet med retskrivningsproblemer, der førte til oprettelsen af Dansk Sprognævn 1955, er næsten overrepræsenteret med hele 7 kronikker og artikler.

Det siger sig selv, at Skautrups »kongstanke« mht. sprogudviklingen: at én bestemt forandring i udtale eller ordfølging har sat hele serier af ændringer i gang, at der er en gennemgående kausalsammenhæng mellem hele rækker af forskellige sproglige novationer, kommer til orde flere steder, bl. a. i et par korte festskriftartik-

ler, og de dertil hørende grafiske fremstillinger med koncentriske cirkler er benyttet som illustrationer på bogens omslag. I »Hvorledes dansken blev til« (1944) er det accentforskydningen fra en udtale med omtrent ilge megen vægt på alle stavelser i ordet til en udtale med stærktryk på første stavelse og svagere og svagere tryk på de følgende, der skulle være årsag til (næsten) alle de lydudviklinger, som skiller dansk fra de øvrige nordiske sprog: svækkelsen af endelsesvokalerne -a, -i og -u til -ø (og til totalt bortfald i udlyd i jysk), svækkelsen af de oprindelige klusiler p, t, k i indlyd (baka kaka til bage kage, bawe kawe, bae kae, båg kåg, bach kach etc.), forskydningen af de gamle spiranter (åbne lyd) b, d, g i indlyd og udlyd til w, j eller bortfald, forskellige kvantitetsudligninger og endelig det danske støds fremkomst. I »Sammenhænge i dialektal udvikling« (1952) er det den vest- og sønderjyske artikelbrug (æ mand), der skulle være årsag til ikke bare den vestjyske genusforenkling (alt tælleligt er fælleskøn: en hus, en får etc.), men også til det specielle vestjyske stød (en hat, to ha't) og en vestjysk lydudlukning (i ord som hyw' høj, yw'

øje etc.). Ikke alle Skautrups fagfæller er dog overbevist om så vidtgående årsags-sammenhænge.

Af ikke decideret sproglige ting er der vigtige artikler om herredstinget og dets funktion indtil enevælden (1938), om reformationsbibliens tilblivelse og forudsætninger (1950), en kronik om den jyske poesl og dens kritikere (1964), et par gode universitetstaler (1933, 1953) fra Skautrups rektorperioder ved Århus Universitet og en turistårbogsartikel om jyske mål og jyske sind (1955), der minder læseren om hans yndlings-foredragsemne (jfr. bogen Bondesind 1950).

Bihensigten med bogen, genoptrykket af spredte artikler og festskriftbidrag, er desværre i et par tilfælde delvis spoleret ved udeladelse af det dokumentariske materiale, således at den, der vil benytte og citere disse stykker, alligevel må ty til originaltrykket. Det gælder navnlig afhandlingen om kostaldsnavne (1949), hvor tolkningerne og udbredelseskortet i nogen grad kommer til at fremtræde som postulater uden dokumentation.

Christian Lisse.

Indsendt litteratur

- ANTONIEWITZ, M.: VALLØ GODS OG DETS EJERE INDTIL 1461. Lokalhistorisk Af-
deling, Florsgade 4, Kbh. N. 1976. Kr. 29,35.
- BEDAL, KONRAD: LÄNDLICHE STÄNDERBAUTEN DES 15. BIS 17. JAHRHUNDERTS
IN HOLSTEIN UND IM SÜDLICHEN SCHLESWIG. Wachholtz, Neumünster 1977.
DM 85,-. ISBN 3-529-02450-3.
- CHRISTIANSHAVNS AVIS, Avertissementstidende for Christianshavn og Amagerland.
Jul. Strandbergs Forlag 1977. Kr. 59,50. ISBN 87-872-0038-4.
- DAHL, P. CHR.: STRANDINGER OG STRANDINGSGODS. Livet på Gml. Bjerregård II
1923-1963. Fiskerimuseets forlag 1974. Kr. 39,50. ISBN 87-87453-08-8.
- DAL, ERIK: SAMLET OG SPREDT OM FOLKEVISER. Odense Universitetsforlag 1976.
Kr. 40,- + moms. ISBN 87-7492-188-6.
- DANSK-SKAANSK FORENINGS MÆRKE- OG PLATTE-KATALOG. Foraar 1977.
- DANSK TIDSSKRIFT INDEX. Systematisk fortegnelse over indholdet af ca. 360 danske
tidsskrifter. Udgivet af Bibliotekscentralen København 1975. ISBN 87-552-0326-4.
- FOSSEN, ANDERS BJ. m. fl. (red.): NORGE UNDER ENEVELDET 1720-1800. Håndbok
i Norges Historie Bind 6, del 2 1976. Kr. 28,00. Universitetsforlaget Bergen-Oslo-
Tromsø. ISBN 82-00-01600-5.
- HILFELINGS SKAANSKE TEGNINGER. Dansk-Skaansk Forening. København 1977.
Kr. 96,50.

- HJORTH, PETER, MARIANNE ERTBERG, HENRIK VENSILD: L. HJORTH: EN KERA-
MISK VIRKSOMHED I RØNNE. Bornholms Museum, Rønne. Kunstindustrimuseet,
Kbh. 1977. Kr. 16,00. ISBN 87-87075-04-0.
- JACOBSEN, HANS HENRIK: FRA LANDSBY TIL FORSTAD. Odense Universitetsforlag
1977. Kr. 92,00. ISBN 87-7492-206-8.
- JYSKE HISTORIER OG VERS 1. Genoptryk af gamle jyske historier og vers på jysk.
København 1977. Kr. 14,95.
- JÖNSSON, TOMAS: JORDSTUGOR I SYDSVERIGE. Folklivsarkivet i Lund 1976. ISBN
91-40-04353-3.
- KOCH-NIELSEN, INGER: ÆGTESKABETS FREMTID. Socialforskningsinstituttets pjece
7. 1977. Kr. 9,00. ISBN 87-7487-126-9.
- KOMOROVSKY, JÁN: TRADICNÁ SVADBA U SLOVANOV. Univerzita Komenského,
Bratislava 1976.
- MADSEN, STEPHAN TSCHUDI: RESTORATION AND ANTI-RESTORATION. A study in
English restoration philosophy. Universitetsforlaget Oslo-Bergen-Tromsø. ISBN
82-00-01501-7.
- MONSEN, MARIT: HØVRER AV TRE. Universitetsforlaget Bergen-Oslo-Tromsø. 1977.
Kr. 69,00. ISBN 82-00-01613-7.
- NIF NEWSLETTER nr. 1/1976-2/1977. ISSN 0355-0206.
- OPLYSNING AF FRIMURERIETS HEMMELIGHEDER, dets Skikke, Ceremonier, Love,
Kjendetegn, Løsen, Murenes hemmelige Arbejde i Logen, deres Formaal o. s. v.
Strandbergs Forlag. 1977. Kr. 20,00. ISBN 87-872-0036-8.
- RÖNDAHL, UNO: STORMAKTSTIDENS SVENSKA PLUNDRINGSTÅG. Dansk-Skaansk
Forening. København 1976. Kr. 15,00.
- SCHOU-CHRISTENSEN: SYV KERAMIKERE. TRE GENERATIONER. Bornholms Mu-
seum, Rønne. Kunstindustrimuseet, Kbh. 1977. Kr. 6,00. ISBN 87-87075-06-7.
- 1600-TALSVISER. Eit Handskrift frå Røldal. Norsk Folkeminnelags Skrifter 118. Utgitt
av Reimund Kvideland i samarbeid med Helge Johnsen. Bergen 1976.
- STUDIER I HISTORISK METODE NR. 10. Sentrum og periferi i historien. Red. av Per
Maurseth og Sivert Langholm. Kr. 30,-. Universitetsforlaget 1975.
- TAYLOR, ARCHER: SELECTED WRITINGS ON PROVERBS. FF Communications No.
216. Academia Scientiarum Fennica. Helsinki 1975. 38,- Fmk. ISSN 0014-5815.
ISBN 951-41-0257-6.
- UNIFOL. Årsberetning 1976. Institut for Folkemindevidenskab. Københavns Universitet
1977. ISBN 87-87421-10-0.
- VILLADSEN, KJELD: PEST, SKATTER OG PRISER. Befolkningsudviklingen i Køge
1629-72. Historisk Institut ved Københavns Universitet. Lokalhistorisk afd. ISBN
87-7423-058-1.
- VÅRT SKÅNELAND. Tidskriften för jär där ude o voss här himma. Utges av Föreningen
Skånska Flaggans Vänner. 30. Årg. 3, nr. 1-3, Malmö 1976.

